



RIIGIKOHUS

ÕIGUSTEABE OSAKOND

**Riigikohtu praktika kriminaalasjades
jaanuar–aprill 2017**

Aktuaalse praktika ülevaade

Andraš Tšitškan
kohtupraktika analüütik

Kaido Sikka
peaspetsialist

Tartu
Mai 2017

SISUKORD

I. STATISTILINE ÜLEVAADE.....	4
II. AKTUAALSE PRAKTIKA ÜLEVAADE.....	5
2.1. MATERIAALÕIGUS	5
<i>Üldosa</i>	5
2.1.1. Psühhiaatriline sundravi ja selle kohaldamise alused (3-1-1-105-16).....	5
2.1.2. Subjektiivne koosseis katse korral (3-1-1-111-16).....	7
<i>Eriosa</i>	8
2.1.3. Isiku vastutusele võtmise eeldused KarS § 237 ³ lg-s 1 loetletud koosseisualternatiivide puhul (3-1-1-101-16)	8
2.1.4. KarS §-s 197 kirjeldatud kuriteo subjekt (3-1-1-13-17).....	9
2.1.5. Kõrgendatud vahetu oht avalikule korrale ja selle tõrjumine (3-1-1-84-16).....	10
<i>Sanktsioonisüsteem</i>	11
2.1.6. Põhikaristusest ja vangistusega asendatud varalisest karistusest liitkaristuse moodustamine (3-1-1-92-16).....	11
2.1.7. Vangistusest tingimisi ennetähtaegne vabastamine (3-1-1-12-17).....	11
2.1.8. Varalise karistuse täitmise aegumise arvestamine (3-1-1-92-16).....	12
2.1.9. Pärast karistuse täitmisele pööramise otsustamist tehtud üldkasuliku töö tundide arvestamine (3-1-2-1-17).....	13
2.2. MENETLUSÕIGUS	14
2.2.1. Loa andmine jälitustoiminguks: lubade põhistus, <i>ultima ratio</i> põhimõte (3-1-1-112-16, 3-1-1-113-16).....	14
2.2.2. Jälitustoimingu loa andmiseks tehtud kohtumääruse ja selle aluseks olnud prokuratuuri taotluse teksti isikule osaliselt tutvustamata jätmine (3-1-1-1-17).....	15
2.2.3. Kaebuse esitamine jälitustoimingu aluseks olevate dokumentide teksti osalise tutvustamata jätmise peale (3-1-1-1-17).....	16
2.2.4. Julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teave kui tõend (3-1-1-101-16).....	17
2.2.5. Kuriteoga saadud vara konfiskeerimise menetluse mõistlik aeg ja selle ületamise tagajärjed (3-1-1-4-17)	18
2.2.6. Psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlus (3-1-1-105-16)	20
2.2.7. Alaealise tunnistaja ülekuulamise erisused KrMS § 290 ¹ mõttes (3-1-1-109-16).....	21
2.2.8. Vahistamismääruse peale määruskaebuse esitamise tähtaeg (3-1-1-8-17)	22
2.2.9. Uurimisasutuse menetlustoimingu või määruse peale esitatud kaebuse läbivaatamisel tehtud prokuratuuri määruse peale kaebamine (3-1-1-108-16).....	23

2.2.10. Ühes määruskaebuses korraga mitme kohtumääruse vaidlustamine (3-1-1-1-17)	24
2.2.11. Kohtumenetluse pooled varalise karistuse asendamise menetluses (3-1-1-92-16)	24
2.2.12. Riigi õigusabi taotluse lahendamise määruse kättetoimetamine (3-1-1-11-17) .	25
2.2.13. Tähtaja arvutamine arestimisasjades välisriigi esitatud õigusabitaotluse korral (3-1-1-97-16)	25
2.2.14. KrMS § 385 p-s 10 sätestatud edasikaebepiirangu ulatus KrMS § 202 alusel tehtava kriminaalmenetluse lõpetamise määruse puhul (3-1-1-3-17)	26
2.2.15. Tsiviilhagi ja selle tagamine KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamise korral (3-1-1-3-17)	27

I. STATISTILINE ÜLEVAADE

2017. aasta 1. jaanuarist 30. aprillini saabus Riigikohtusse menetlustaotlusi 324 kuriteoasjas ja 55 väärteoasjas, kokku 379 taotlust. Läbi vaadati 326 kuriteoasja ja 53 väärteoasja menetlustaotlust (sh riigi õigusabi taotlused); menetlusse võeti vastavalt 28 kriminaal- ja 10 väärteoasja. Kriminaalkolleegium tegi kõnealusel perioodil põhistatud lahendi 27 kriminaalasjas (millest nelja tegemisel osales kolleegium kogu koosseisus) ja 10 väärteoasjas (millest ühe tegemisel osales kolleegium kogu koosseisus) – kokku 37 põhistatud lahendit. 1. mai 2017. aasta seisuga oli kriminaalkolleegiumi menetluses kokku 12 kuriteo- ja 5 väärteoasja.

Süüteoliikidest puudutasid kriminaalkolleegiumi lahendid peamiselt liiklusalaseid süütegusid. Väiksemal määral puudutasid kriminaalkolleegiumi lahendid isikuvastaseid ja varavastaseid, aga ka avaliku korra ja riigivõimu vastaseid süütegusid. Materiaalõiguse osas puututi kokku nii üld- kui ka eriosaga seotud probleemidega, sealhulgas problemaatikaga seoses vara konfiskeerimise, sundravi kohaldamise, terrorikuriteo ja selle toimepanemisele suunatud tegevuse rahastamise ning toetamisega jm. Menetlusõiguslikest küsimustest kerkisid vaatlusalusel perioodil samuti esile nii üld- kui ka eriosalised küsimused, sealhulgas problemaatika seoses jälitustoimingu lubade vaidlustamise, menetluskulude hüvitamise, isiku vahistamisega jm.

Vaatamata sellele, et tegemist on Riigikohtu praktika ülevaatega, tuleb silmas pidada, et **Riigikohus võtab õiguslikke seisukohti vaid kohtulahendites**. Alljärgnevas ülevaates esitatu ei ole võrdsustatav Riigikohtu poolt lahendites väljendatud seisukohtadega.

II. AKTUAALSE PRAKTIKA ÜLEVAADE

2.1. MATERIAALÕIGUS

Üldosa

2.1.1. Psühhiaatriline sundravi ja selle kohaldamise alused ([3-1-1-105-16](#))

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi kogu koosseis on lahendis 3-1-1-105-16 põhjalikult avanud psühhiaatrilise sundravi olemust ja selle kohaldamise aluseid. Psühhiaatriline sundravi on mittekarakteristlik mõjutusvahend, mida on KarS § 86 alusel võimalik kohaldada üksnes siis, kui kohus on tuvastanud kõik KrMS §-s 394 nimetatud tõendamiseseme asjaolud. Sundravi ei saa käsitada karistusena toime pandud teo eest, sest kriminaalmenetlus isiku suhtes lõpetatakse ning teda ei tunnistata süüdi. **Seega ei saa sundravi õigustada üldpreventiivsete eesmärkide ega vajadusega reageerida aset leidnud teoga kaasnevale ebaõigusele.** Sundravi hõlmab nii ravi, isiku ohtlikkuse vähendamist kui ka tema toimetuleku taastamist. Sundravi on mõjutusvahend, mis hõlmab muuhulgas kohtu volitust ravida patsienti vajadusel tema tahtest olenemata. **Süüdimatusseisundis õigusvastase teo toime pannud isiku sundravile saatmine tuleb kõne alla ainult siis, kui ta on ohtlik. Kui süüdimatu ja ohtliku isiku seisundit saab meditsiiniliste vahenditega parandada, on sundravi õigustatud. Kui aga ravivajadust meditsiinilises tähenduses ei esine, puudub ka sundravi kohaldamise õigustus.** Sealjuures ei pruugi sundravi eesmärkide saavutamiseks vajalike meetmete rakendamine tähendada alati vabaduspõhiõiguse piiramist.¹

Sundravi mõiste ei ole samastatav ravi mõistega. Ravi tuleb sundravi kontekstis käsitada meditsiinilise sekkumisena: seda eelkõige ravimite, aga ka muude arstiteaduslike toimingutega, mida teeb tervishoiutöötaja. Ravi mõiste sisustamisel ei ole määravaks kriteeriumiks patsiendi tervenemine ravi tulemusel. Sageli aitab ravi üksnes vaevusi vähendada ja toimetulekut parandada. Seega tuleb ravi mõista tervishoiutöötaja poolt tänapäeva meditsiinilise teadmise kohaselt põhjendatud meetmete rakendamiseks patsiendi tervise taastamiseks või vaevuste leevendamiseks. Selliselt mõistetud ravi võib olla põhjendatud ka seisundite puhul, mis ei ole lõplikult väljaravitavad. **Ravivajadus tähendab seega psühhiaatrilise sundravi kontekstis seda, et isiku psüühilist seisundit on võimalik ja vajalik raviga mõjutada. Eristada tuleb psühhiaatrilise sundravi kohaldamise vajadust (KrMS § 394 p 5) ravivajaduse mõistest.** KarS § 86 lg 1 kohaselt on meditsiiniline ravivajadus sundravi määramise üks, kuid mitte ainus, obligatoorne alus. Sundravi kohaldamise vajaduse üle otsustamine hõlmab lisaks sisulise (meditsiinilise) ravivajaduse tuvastamisele ka otsustuse tegemist selle kohta, kas inimene vajab statsionaarset või ambulatoorset sundravi.²

Sundravi üle otsustamisel tuleb esmalt tuvastada sundravi eeldused: õigusvastase teo toimepanemine ja süüdimatusseisund (KarS § 86 lg 1 alt-d 1, 2 või 3). Kui need eeldused on täidetud, tuleb hinnata, kas esinevad sundravi kohaldamise alused: isiku ohtlikkus ja psühhiaatrilise sundravi vajadus. Alles seejärel, kui kohus on jõudnud arusaamani, et konkreetsel juhul esinevad ka sundravi alused, saab otsustada mõjutusvahendi kasuks.³ KrMS §-s 394 nähakse ette tõendamiseseme asjaolud, mis tuleb isiku psühhiaatrilisele sundravile allutamiseks kindlaks teha. Vaja on tuvastada, et isik, kelle suhtes psühhiaatrilise sundravi kohaldamist taotletakse, on toime pannud õigusvastase teo (p 1), tema süüdimatusseisund

¹ RKKKm 3-1-1-105-16, p-d 12–13.

² RKKKm 3-1-1-105-16, p-d 14–15.

³ RKKKm 3-1-1-105-16, p 17.

õigusvastase teo toimepanemise ajal, haigestumine pärast kohtuotsuse tegemist, kuid enne karistuse ärakandmist, või haigestumine kohtueelse menetluse või kohtumenetluse ajal (p 2), tema vaimne seisund kriminaalmenetluse ajal (p 3), tema edasise käitumise ohtlikkus iseendale või ühiskonnale (p 4) ja psühhiaatrilise sundravi kohaldamise vajadus (p 5).⁴

Isik on süüdimatu, kui esinevad nii juriidilised kui ka meditsiinilised süüdimatuse tunnused. Süüdimatuse meditsiinilised tunnused on loetletud KarS § 34 p-des 1–5 ja nende esinemine teo toimepanemise ajal tehakse kindlaks ekspertiisiga. **Kui süüdimatuse meditsiinilised tunnused on nõuetekohaselt tuvastatud, peab kohus järgnevalt hindama õigusvastase teo toime pannud isiku arusaamisvõimet (kas ta oli võimeline oma käitumise ebaõigusest aru saama) ja käitumise juhtimise võimet (kas ta suutis teo ajal oma tegevust juhtida) ning seost tal tuvastatud häire ja tema arusaamis- või juhtimisvõimetuse vahel.** Kui ekspert on oma arvamuses võtnud seisukoha toimepanija arusaamisvõime ja käitumise juhtimise võime kohta, ei võta see kohtult kohustust kujundada nimetatud küsimustes enda seisukoht. Olukorras, kus isikul esinevad süüdimatuse meditsiinilised tunnused, kuid tema süüdimatus KarS § 34 mõttes on välistatud, tuleb kohtul kontrollida, kas isik võis olla piiratud süüdivusega KarS § 35 mõttes.⁵

Psühhiaatrilise sundravi kohaldamise obligatoorse aluse – isiku ohtlikkus iseendale või ühiskonnale – sisustamine KarS § 86 lg 1 tähenduses **erineb** tsiviilkohtumenetluses isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetlusest. Ohtlikkuse kui ühe sundravi kohaldamise aluse tuvastamisel peab kohus silmas pidama, et **isiku ohtlikkus võib olla ära langenud või piisavalt vähenenud**, kui ta on õigusvastase teo järel viibinud psühhiaatrilisel ravil või (eri)hooldusteenusel. Ohtlikkuse jaatamiseks ei piisa üksnes asjaolust, et isik ei nõustu raviga vabatahtlikult. Ainuüksi see, et inimene ei suuda iseseisvalt oma elu korraldada, ei tähenda veel tema ohtlikkust iseendale või teistele.⁶ **Kohtul tuleb sundravi kohaldamisel iga kord isiku ohtlikkust hinnata ja seda konkreetsetele asjaoludele (mh ekspertiisiaktile) tuginedes põhjendada, kirjeldades, milles see väljendub: tuleb eristada, kas inimene on ohtlik endale või teistele (ühiskonnale), ning selgitada, milles ohtlikkuse prognoos seisneb (nt kas ja miks esineb reaalne oht õigusvastaste tegude toimepanemiseks, enesevigastamiseks vm).** Ohtlikkuse hindamisel on tegu prognoosotsusega, mille kujundamisel tuleb muuhulgas arvestada isiku seniseid õigusvastaseid tegusid, tema käitumist ja diagnoositud psühhikahäire iseloomu.⁷

KarS §-s 86 nimetatud psühhiaatrilise sundravi ühe aluse – ravivajaduse – olemasolu jaatamiseks tuleb hinnata seda, kas isikul esinevat häiret on võimalik meditsiiniliste vahenditega mõjutada. Samuti tuleb sundravi määramisel kaaluda, kas vajalik on ambulatoorne või stationaarne sundravi. Isiku ohtlikkusest ei saa veel automaatselt tuletada sundravi kohaldamise vajadust. **Ei saa lubatavaks pidada psühhiaatrilise sundravi määramist isikule, keda ei ole võimalik täielikult terveks ravida või kelle seisundit ei saa raviga isegi mitte leevendada. Kui inimene on ohtlik ja süüdimatu, kuid ravi ei vaja, tuleb kriminaalmenetlus lõpetada, jätta sundravi kohaldamata ning juhtida kohaliku omavalitsuse või eestkostja tähelepanu vajadusele algatada isiku erihooldekodusse paigutamise menetlus.**⁸

Stationaarne sundravi on sarnaselt tahtest olenematu vältimatu psühhiaatrilise abi ja kohtumääruse alusel erihooldekodusse paigutamise *ultima ratio* ehk viimne vahend. **Nii tuleb sundravi kohaldamisel hinnata, kas piisab üksnes ambulatoorsest sundravist või on**

⁴ RKKKm 3-1-1-105-16, p 16; vt ka RKKKm 3-1-1-121-12, p 9.

⁵ RKKKm 3-1-1-105-16, p-d 19–21.

⁶ RKKKm 3-1-1-105-16, p 23; vt ka RKTkm 3-2-1-155-13, p 41; RKTkm 3-2-1-44-13, p 14.

⁷ RKKKm 3-1-1-105-16, p 24.

⁸ RKKKm 3-1-1-105-16, p-d 25–27.

vajalik isiku vabaduse võtmine statsionaarse ravi näol. Teisisõnu tuleb kohtul kontrollida, kas konkreetsel juhul on statsionaarne ravi kinnises asutuses – kui võrreldes ambulatoorse sundraviga isiku õigusi enam piirav meede – põhjendatud ja vältimatult vajalik.⁹

2.1.2. Subjektiivne koosseis katse korral (3-1-1-111-16)

Lahendis 3-1-1-111-16 on Riigikohtu kriminaalkolleegium puudutanud süüteokatse subjektiivse koosseisu kindlakstegemist ning selgitanud seda raske tervisekahjustuse tekitamise katse kaudu. Asjaolude kohaselt mõistis maakohus isiku süüdi raske tervisekahjustuse tekitamise (KarS § 118 lg 1 p 1) katses. Ringkonnakohus tühistas maakohtu otsuse ning mõistis isiku süüdi KarS § 121 lg 2 (ringkonnakohus kvalifitseeris ainult löike täpsusega) järgi. Nii maa- kui ka ringkonnakohus tuvastasid, et süüdistatav tõmbas noaga üle kannatanu kõri, tekitades sellega 10 cm pikkuse löikehaava, mis oli osalt pindmises ja osalt sügavam. Lisaks tuvastas maakohus, et kannatanul tekkis noahoobi tagajärjel massiivne verejooks ja sellest tulenevalt pidas kiirabi tema seisundit haiglasse saabumisel üliraskeks. Eeltoodule vaatamata ei lugenud ringkonnakohus erinevalt maakohtust tuvastatuks süüdistatava tahtlust tekitada kannatanule eluohtlik tervisekahjustus. Ringkonnakohus tugines otsuse tegemisel eelkõige eksperdiarvamusele, mille kohaselt süüdistatava tegu ei seadnud kannatanu elu ohtu. Seega seisnes kriminaalasja keskne küsimus selles, kas süüdistatav tegutses eluohtliku seisundi kui tagajärje suhtes vähemalt kaudse tahtlusega KarS § 16 lg 4 tähenduses. Riigikohus tühistas ringkonnakohtu otsuse ja saatis asja uueks arutamiseks ringkonnakohtule teises kohtukoosseisus.¹⁰ Nimetatud lahendit on kajastatud ka õiguskirjanduses.¹¹

Tagajärjedeliktide puhul iseloomustab katsetegu see, et isiku poolt soovitud koosseisupärane tagajärg tegelikkuses ei saabu. Süüteokatse koosseisu tuvastamist alustatakse just viimasena nimetatust johtuvalt süüteokoosseisu subjektiivse külje kindlakstegemisest, kuivõrd süüteokoosseisu objektiivsesse külge kuuluv koosseisupärane tagajärg, mida toimepanijale omistada, lihtsalt puudub. **Kui isikut süüdistatakse raske tervisekahjustuse tekitamise katses, on asjakohatu arutelu selle üle, et KarS § 118 lg 1 p-s 1 nimetatud koosseisupärane tagajärg – oht elule – ei ole realiseerunud.** Süüteokatse korral tuleb esmajoones hinnata, millise teo toimepanemisele oli isiku tahtlus suunatud. Saabunud tagajärg võib olla küll üheks tahtluse hindamise kriteeriumiks, kuid sellel ei saa olla määravat tähendust süüteo kvalifitseerimisel. Õige ei ole lähenemine, et süüdistatava tahtluse hindamisel prevaleerib ekspertiisiakt muude kriminaalasjas kogutud tõendite ees. **Subjektiivse külje tuvastamise peavad olema kaasatud kõik kriminaalasja menetlemisel tuvastatud asjasse puutuvad asjaolud, mitte ainult teo toimepanemisega tegelikkuses saabunud tagajärg.**¹²

Kriminaalkolleegium leidis, et ringkonnakohus oli pööranud põhjendamatult suurt tähelepanu süüdistatava teojärgsele käitumisele ega olnud samas piisavalt arvestanud tema teo objektiivset avaldumist. Kriminaalkolleegium kordas, et **isiku teotahtlus tuleb tuvastada rangelt teo toimepanemise hetke seisuga.**¹³ Ehkki isiku teojärgne käitumine võib teatud juhtudel tõepoolest anda teavet ka süüteokoosseisu subjektiivse külje kohta¹⁴, on see eeskätt siiski abipakkuv kriteerium, mis aitab tahtlust siduda isiku suhtumisega teosse ja tagajärge vahe-

⁹ RKKKm 3-1-1-105-16, p 33.

¹⁰ RKKKo 3-1-1-111-16.

¹¹ M. Truu. Raske tervisekahjustuse tekitamise katse. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus asjas 3-1-1-111-16. – Juridica 2017/II.

¹² RKKKo 3-1-1-111-16, p-d 8 ja 10; vt ka RKKKo 3-1-1-142-05, p 21.

¹³ Vt ka RKKKo 3-1-1-34-12, p 12.2.

¹⁴ Vt ka RKKKo 3-1-1-79-15, p 8.

tult teo toimepanemise ajal.¹⁵ Ainuüksi ekspertiisiaktis märgitu põhjal ei saa teha lõplikke järeldusi süüdistatava teo objektiivse ohtlikkuse kohta. Ekspertiisiaktist tulenevalt ei hinnanud ekspert, milline oli kannatanu seisund kiirabi saabumisel ja tema haiglasse toimetamisel. **Ekspertiisi tulemusel koostatud ekspertiisiakt on vaid üks KrMS § 63 lg-s 1 loetletud tõendiliik.** Tõendite vaba hindamise põhimõttest tulenevalt ei ole ühelgi tõendil kindlaksmääratud jõudu ning kohus peab tõendeid hindama kogumis oma siseveendumuse kohaselt.¹⁶

Kohtupraktikas on peetud tahtluse tuvastamist võimalikuks ka üksnes välise teopildi alusel.¹⁷ Välisele teopildile saab eluohtliku tervisekahjustuse tahtluse tuvastamisel tugineda iseäranis siis, kui toimepanija tegu ei ole ühekordne, vaid koosneb mitmest isiku elu ohustada võivast teost (nt korduvad löögid pähe), aga ka ühekordse teo ohtlikkuse (nt noalööök elutähtsasse kehapiirkonda) korral. Neil juhtudel võib süüdistataval olla juba üldise elukogemuse põhjal alust pidada võimalikuks, et tema vallandatud kausaalhela katkematu kulgemine võib päädida raske tervisekahjustuse koosseisupärase tagajärjega (nt ohuga elule).¹⁸ Väljaspool kassatsiooni piire juhtis Riigikohtu kriminaalkolleegium ringkonnakohtu tähelepanu sellele, et omistamiseks süüdistatavale KarS § 121 lg 2 järgi kvalifitseeritava kuriteo toimepanemist, peab kohus lisaks kehalise väärkohtlemise põhikoosseisu (KarS § 121 lg 1) tunnustele tuvastama ka vähemalt ühe nimetatud koosseisu kvalifitseerivatest tunnustest (KarS § 121 lg 2 p-d 1–3).¹⁹

Eriosa

2.1.3. Isiku vastutusele võtmise eeldused KarS § 237³ lg-s 1 loetletud koosseisualternatiivide puhul ([3-1-1-101-16](#))

Meediaski avalikkuse tähelepanu pälvinud kohtuasi on Eestis esimene, kus isikud tunnistati terrorikuriteo ja selle toimepanemisele suunatud tegevuse rahastamise ning toetamise eest süüdi. Asjaolude kohaselt esitati K-le ja M-le KarS § 237³ lg 1 järgi süüdistus selles, et nad kogusid ja tegid S-le kättesaadavaks erinevaid vahendeid (K lennubroneeringu ja raha ning M üksnes raha), teades, et S võib kasutada neid vahendeid täielikult või osaliselt KarS §-s 237¹ sätestatud kuriteo toimepanemiseks. Süüdistuse kohaselt kavatses S minna 2013. aasta juulis läbi Türgi Süüriasse ning liituda seal terroristliku ühendusega. S liituski 2013. aasta juulis Süürias kohtueelses menetluses tuvastamata isikutest koosneva terroristliku ühendusega ja pani sel viisil toime KarS § 237¹ lg-s 1 sätestatud kuriteo. Olles S-i plaanidest teadlik, broneeris K S-ile lennupileti, printis kõnealuse pileti broneeringut tõendava dokumendi ning juhendas S-i, kuidas kasutada dokumenti lennujaamas reisiõiguse tõendamiseks. K tegevus võimaldas S-il jõuda Süüriasse ja ühineda seal terroristliku ühendusega. Olles teadlik, et S ühines terroristliku ühendusega, jätkas K S-i tegevuse toetamist: küsis M-lt S-i toetuseks raha ning võttis S-le edasiandmiseks M-lt vastu kokku 600 eurot.

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi kogu koosseisu lahendis 3-1-1-101-16 selgitati muuhulgas, millised on isiku vastutusele võtmise eeldused KarS § 237³ lg-s 1 loetletud koosseisualternatiivide puhul. KarS § 237³ lg 1 kirjeldab **alternatiivselt** mitut koosseisupärast tegu, alustades KarS §-s 237, 237¹ või 237² sätestatud kuriteo rahastamisest või muul viisil toetamisest, jätkates terroristliku ühenduse või terroristi (isiku, kelle tegevus on suunatud KarS §-s 237

¹⁵ RKKKo 3-1-1-111-16, p 11; vt ka RKKKo 3-1-1-142-05, p 20.

¹⁶ RKKKo 3-1-1-111-16, p 12; vt ka RKKKo 3-1-1-82-16, p 16.

¹⁷ Vt RKKKo 3-1-1-46-15, p-d 8–9; RKKKo 3-1-1-102-16, p 17.

¹⁸ RKKKo 3-1-1-111-16, p 13.

¹⁹ RKKKo 3-1-1-111-16, p 16.

sätetatud kuriteo toimepanemisele) rahastamise või muul viisil toetamisega ja lõpetades vahendite kättesaadavaks tegemise või kogumisega, teades, et neid vahendeid võidakse kasutada täielikult või osaliselt KarS §-s 237, 237¹ või 237² sätestatud kuriteo toimepanemiseks. Riigikohtu kriminaalkolleegium leidis, et **isiku vastutusele võtmise eeldused loetletud koosseisualternatiivide puhul on erinevad.**²⁰

Kui isik tunnistatakse süüdi KarS § 237³ lg 1 **esimese koosseisualternatiivi** järgi (s.o KarS §-s 237, 237¹ või 237² sätestatud kuriteo rahastamises või muul viisil toetamises), tuleb lisaks rahastamisele või toetamisele tuvastada, millise KarS §-s 237, 237¹ või 237² sätestatud kuriteo soodustamisele oli rahastamine või toetamine suunatud. See, kas KarS §-s 237, 237¹ või 237² sätestatud kuritegu või selle katse pannakse toime või mitte, ei ole toetaja vastutusele võtmise seisukohalt oluline. Kui isik tunnistatakse süüdi aga KarS § 237³ lg 1 **teise koosseisualternatiivi** järgi (s.o terroristliku ühenduse või terroristi rahastamises või muul viisil toetamises), tuleb välja selgitada, millist terroristlikku ühendust või terroristi isik rahastas või muul viisil toetas. Võrreldes esimese koosseisualternatiiviga, on seos terrorikuritegudega kaudsem ja pole tähtis, kas ja millise konkreetse kuriteo ettevalmistamisele oli toetus suunatud. Määrav on terroristi või terroristliku ühenduse ebaseadusliku tegevuse üldisem teadlik toetamine. Juhul kui isik tunnistatakse süüdi **kolmanda koosseisualternatiivi** järgi (s.o vahendite kättesaadavaks tegemises või kogumises, teades, et neid vahendeid võidakse kasutada täielikult või osaliselt KarS §-s 237, 237¹ või 237² sätestatud kuriteo toimepanemiseks), tuleb lisaks vahendite kättesaadavaks tegemisele või kogumisele tuvastada üksnes isiku teadmine, et neid kogutud või kättesaadavaks tehtud vahendeid võidakse põhimõtteliselt kasutada KarS §-s 237, 237¹ või 237² sätestatud kuriteo toimepanemiseks.²¹

2.1.4. KarS §-s 197 kirjeldatud kuriteo subjekt (3-1-1-13-17)

Riigikohtu kriminaalkolleegium selgitas lahendis 3-1-1-13-17, kes on KarS § 197 koosseisu (töötervishoiu- ja tööohutusnõuete eiramine, kui sellega on ettevaatamatusest tekitatud inimesele raske tervisekahjustus või põhjustatud inimese surm) mõttes subjekt. **KarS §-s 197 kirjeldatud kuriteo subjekt on isik, kellel oli kohustus järgida, korraldada või tagada töötervishoiu- või tööohutusnõuete täitmist ja kelle tegevuse (nõuete ebatäpse täitmise) või tegevusetuse (nõuete täitmata jätmise) tõttu saabus koosseisuline tagajärg. Juhul kui sama tagajärje võis põhjustada mitme isiku koosseisupärane käitumine, annab see aluse kontrollida tagajärje omistamist neile kõikidele, kuid ei vabasta ühtki töötervishoiu- või tööohutusnõuete rikkujat vastutusest.**²²

Kui töökohal töötavad samal ajal vähemalt kahe tööandja töötajad ja üks tööandja korraldab töid, vastutab see tööandja töötervishoiu ja tööohutuse seaduse (TTOS) § 12 lg 3 alusel töötervishoiu- ja tööohutusala ühistegevuse eest. Kui töid korraldab tööandja puudub, sõlmivad tööandjad nähtuvalt TTOS § 12 lg-st 3¹ kirjaliku kokkuleppe töötervishoiu- ja tööohutusala ühistegevuse ning tööandjate vastutuse kohta. Kui kokkulepet ei ole sõlmitud, vastutavad tööandjad kahju tekkimise korral solidaarselt. Ühistegevus TTOS § 12 lg 4 kohaselt tähendab seda, et ühistegevuses osalevad tööandjad kooskõlastavad oma tegevuse ohtlike olukordade vältimiseks ning teavitavad üksteist ja oma töötajaid või töökeskkonnavolinikke ohtudest, mis ühisel töökohal töötamisega võivad kaasneda, ning tagavad, et nende tegevus ei ohusta teisi töötajaid. TTOS § 12 lg 3¹ räägib tööandjate solidaarsest vastutusest ja reguleerib seega eeskätt tsiviilõiguslikku vastutust töötervishoiu- ja tööohutusnõuete rikkumisega tekitatud kahju eest. **Eeltoodust nähtub siiski, et kui töökohal töötavad mitme tööandja töötajad ja ükski**

²⁰ RKKKo 3-1-1-101-16, p 12.

²¹ RKKKo 3-1-1-101-16, p 15.

²² RKKKo 3-1-1-13-17, p 5.

tööandja ei korralda töökohal tervikuna kogu töö tegemist, siis muude kokkulepete puudumisel on kõik tööandjad ühiselt kohustatud tagama omavahelise koostöö toimimise ja tööohutuse.²³ Peatöövõtja võib oma garantiseisundist tuleneva kaitsekohustuse kokkuleppeliselt kellelegi teisele üle anda. Seejuures on vastavasisulisest kokkuleppest olulisem kaitsekohustuse tegelik ehk faktiline üleandmine.²⁴

2.1.5. Kõrgendatud vahetu oht avalikule korrale ja selle tõrjumine (3-1-1-84-16)

Kriminaalkolleegiumi kogu koosseisu lahendis 3-1-1-84-16 juhtis kolleegium *obiter dictum*'i raames tähelepanu sellele, et olukorras, kus tänaväärse ehitise katusel paiknev jää või lumi tekitab vahetu ohu kõnniteel liiklevate inimeste elule ja tervisele, on korrakaitseorgani kõige olulisem ülesanne kindlustada selle ohu tõrjumine. Tavaliselt on kõnealuses situatsioonis tegemist kõrgendatud vahetu ohuga avalikule korrale KorS § 5 lg-te 4 ja 5 mõttes. Ohu tõrjumine on KorS § 2 lg 2 järgi esmaselt avaliku korra eest vastutava isiku ülesanne. **Ehitise katusel olevast jääst ja lumest tingitud ohu puhul on avaliku korra eest vastutavad isikud eeskätt kinnisasja omanik või omanikud, korteriomanditeks jagatud kinnisasja puhul seega korteriomaniikud.** Olenevalt asjaoludest, võib kohaliku omavalitsusüksuse heakorraeeskirja järgi korterelamu katusel olevatest jääpurikatest ja lumest tingitud ohu puhul avaliku korra eest vastutav isik olla ka näiteks korterelamut haldav korteriühistu. Kui on alust arvata, et avaliku korra eest vastutav isik on suuteline ehitisel olevast jääst ja lumest lähtuva ohu piisavalt kiiresti ise tõrjuma, võib korrakaitseorgan esmalt piirduda isiku teavitamisega ohust KorS § 26 lg 1 järgi või teha talle KorS § 28 lg 1 alusel ohu tõrjumiseks kohustava ettekirjutuse koos hoiatusega haldussunnivahendite kohaldamise kohta. **Olukorras, kus ehitise katusel olev jää ja lumi seavad vahetult ohtu inimeste elu ja tervise, peab korrakaitseorgan olema teavituse või ettekirjutuse tegemisel veendunud, et see on avaliku korra tagamiseks piisav, st avaliku korra eest vastutav isik tõrjub teavituse või ettekirjutuse järel ohu viivitamata.**²⁵

KorS § 29 lg 1 sätestab, et kui avaliku korra eest vastutavat isikut ei ole või kui isik ei saa või ei saa õigel ajal ohtu tõrjuda või korrariikkumist kõrvaldada, võib pädev korrakaitseorgan ise kohaldada meetmeid ohu tõrjumiseks või korrariikkumise kõrvaldamiseks, kasutades vajaduse korral ametiabi või kaasates muid isikuid. Tegemist ei ole mitte üksnes korrakaitseorgani õiguse, vaid ka KorS § 2 lg-st 3 tuleneva kohustusega. **Olukorras, kus ehitise katusel olev jää ja lumi ohustavad vahetult inimeste elu ja tervist, võib korrakaitseorgani kaalutlusõigus ohu tõrjumisele asumise üle otsustamisel redutseeruda nullini.** See tähendab, et **kõiki asjaolusid arvestades on korrakaitseorgan lausa kohustatud astuma vahetuid samme inimeste elu ja tervist ähvardava vahetu ohu reaalseks tõrjumiseks.** Kui on põhjust arvata, et omanik või muu avaliku korra eest vastutav isik inimeste elu ja tervist vahetult ohustavat jääd ja lund piisavalt kiiresti ehitiselt ei kõrvalda, on korrakaitseorgan KorS § 29 lg 1 alusel mh pädev rakendama asendustäitmise ja sunniraha seaduse (ATSS) §-s 11 ette nähtud sunnivahendit: asendustäitmine. Sellises olukorras on üldjuhul tegemist ATSS §-s 12 nimetatud asendustäitmise erijuhuga, mil asendustäitmist on lubatud rakendada ettekirjutuse, hoiatuse ja täitekorralduseta.²⁶

²³ RKKKo 3-1-1-13-17, p 6.

²⁴ RKKKo 3-1-1-13-17, p 8.

²⁵ RKKKo 3-1-1-84-16, p-d 46–48.

²⁶ RKKKo 3-1-1-84-16, p-d 49–50.

Sanktsioonisüsteem

2.1.6. Põhikaristusest ja vangistusega asendatud varalisest karistusest liitkaristuse moodustamine ([3-1-1-92-16](#))

Isik tunnistati maakohtu 31.03.2010 otsusega süüdi ja talle mõisteti karistuseks 14 aastat 6 kuud vangistust. Lisaks kohaldati isiku suhtes lisakaristusena varalist karistust. Eesti Vabariiki Riigi Tugiteenuste Keskuse (RTK) kaudu esitas maakohtule taotluse asendada vangistusega süüdimõistetule lisakaristusena mõistetud varalise karistuse tasumata osa, mille maakohus rahuldab. Samuti taotles Eesti Vabariiki RTK kaudu esmalt maa- ja siis ringkonnakohtult, et moodustataks liitkaristus süüdimõistetule mõistetud põhikaristusest ja vangistusega asendatud lisakaristusest. Liitkaristust ei mõistetud põhjendusel, et põhi- ja lisakaristusest ei ole võimalik liitkaristust moodustada, kuna KarS § 64 lg 1 näeb ette samaliigiliste põhikaristuste liitmist ning KarS § 64 lg 5 kohaselt viiakse lisakaristused täide iseseisvalt. Riigikohtu kriminaalkolleegium selle seisukohaga ei nõustunud.²⁷

Põhikaristusena mõistetud vangistuse ja varalise karistuse asendamisel saadud vangistuse eraldiseisev täitmine võib luua olukorra, kus isikule mõistetud põhi- ja asendatud lisakaristus summeeritult ületavad eriosa vastavas paragrahvis ettenähtud vangistuse sanktsiooni ülemmäära. KarS § 53 lg 1 kohaselt võib kohus mõista lisakaristusena tasumiseks summa, mille suurus võib ulatuda isiku kogu vara väärtuseni. Seadus ei sätesta varalise karistuse ülemmäära. KarS § 71 lg 2 kohaselt on varalise karistuse asendamisel vangistusega ülemmäär viis aastat vangistust. Seega on võimalik, et varalise karistuse asendamisel vangistusega peab süüdimõistetule viibima vangistuses pikemat aega, kui kuriteo eest ettenähtav sanktsioon seda võimaldaks. Samuti võib mitme vangistuse eraldiseisev täitmine raskendada süüdimõistetule olukorda, kuna takistab tema vabanemist tingimisi enne tähtaega. **Kriminaalkolleegium leidis, et eeltoodu vältimiseks on põhjendatud põhikaristusena mõistetud vangistuse ja vangistusega asendatud lisakaristusest liitkaristuse moodustamine vastavalt KarS § 64 lg-s 1 sätestatule, mis näeb ette liitkaristuse mõistmist samaliigiliste põhikaristuste korral.** Osutatud säte võimaldab mõista liitkaristust mõistetud üksikkaristustest raskeima suurendamise teel või lugeda kergem karistus kaetuks raskeima karistusega. KarS § 64 lg 3 tagab, et põhikaristuse ja vangistusega asendatud varalise karistuse liitmisel ei ületataks konkreetse kuriteo eest ettenähtud vangistuse sanktsiooni ülemmäära.²⁸ Riigikohus on varasemas praktikas asunud seisukohale, et ringkonnakohtu otsusega liitkaristuse mõistmine ei raskenda isiku olukorda, kui mõistetud lõpliku karistuse liik ja määr pole võrreldes maakohtu otsusega muutunud. See põhimõte on kohaldatav ka Riigikohtu menetluses.²⁹

2.1.7. Vangistusest tingimisi ennetähtaegne vabastamine ([3-1-1-12-17](#))

Lahendis 3-1-1-12-17 on kriminaalkolleegium selgitanud vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise eeldusi, samuti kohtu põhjendamiskohustust, kui kohus jätab isiku ennetähtaegselt vabastamata. Vangistusest tingimisi ennetähtaegset vabastamist reguleerivate karistusseadustiku üldosa sätete alusel saab süüdimõistetule nõuda seaduses ettenähtud tähtaegade saabumisel enda tingimisi ennetähtaegse vabastamise avalduse menetlemist, kuid tal ei ole subjektiivset õigust nõuda vangistusest tingimisi ennetähtaegset vabastamist. See tähendab, et riik ei ole ennetähtaegse vabastamise võimaluse sätestamisega loonud süüdimõistetule jaoks õigusliku positsiooni, millele tuginedes tekiks tal õiguspärane alus loota, et kogu karistust ei tule ära

²⁷ RKKKm 3-1-1-92-16.

²⁸ RKKKm 3-1-1-92-16, p-d 31–32.

²⁹ RKKKm 3-1-1-92-16, p 33; vt ka RKKKo 3-1-1-16-11, p 6.2.

kanda. **Erandina** nähakse vaid 01.01.2015 jõustunud KarS § 76¹ lg-s 2 ette, et kohus vabastab katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest süüdlase, kes oli kuriteo toimepanemise ajal noorem kui kaheksateistaastane, teise astme kuriteo või ettevaatamatu esimese astme kuriteo korral, kui ta on tegelikult ära kandnud vähemalt poole mõistetud karistusajast, kuid mitte vähem kui neli kuud.³⁰

KarS § 76 lg 4 annab kohtule süüdimõistetu vangistusest ennetähtaegse vabastamise sisuliste eelduste hindamisel ulatusliku otsustusruumi.³¹ Vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise peamine sisuline eeldus on isiku edasine õiguskuulekas käitumine, mille olemasolu saab KarS § 76 lg 4 kohaselt hinnata esmajoones selle kaudu, kuidas isik ennast karistuse kandmise ajal on ülal pidanud ja kas ta on täitnud individuaalses täitmiskavas ette nähtud eesmärgid. Süüdlase resotsialiseerumise võimalusi tuleb seejärel hinnata veel isiku elutingimuste ja ennetähtaegse vabastamisega kaasneda võivate tagajärgede kaudu.³²

Kuna KarS § 76 lg-s 4 kirjeldatud asjaolusid peab vaagima kogumis, on kohus õigustatud tõdema, et süüdimõistetu, kes on käitunud vangistuse kandmise ajal õiguskuulekalt ja saavutanud individuaalses täitmiskavas seatud eesmärgid ning kelle elutingimused vabaduses on head, ei saa siiski vabastada põhjusel, et kuriteo toimepanemise asjaoludest või isiku varasemast elukäigust lähtuv ohuprognosis annab küllaldase põhjuse arvata, et ta jätkab vabaduses kuritegude toimepanemist. **Sellisel juhul peavad aga kohtumääruses kajastuma selged põhjendused, missugused konkreetset kuriteo toimepanemise asjaolud ja isikut või tema elukäiku iseloomustavad andmed sellise arvamuse tingivad ning miks need kaaluvad üles süüdimõistetu positiivselt iseloomustava teabe. Isiku vabastamata jätmiseks ei piisa ainuüksi viitest üldpreventiivsetele kaalutlustele seoses kuriteo asjaolude või süüdimõistetu senise elukäiguga, kui samal ajal on täidetud muud ennetähtaegse vabastamise eeldused. Samuti ei saa põhjendada isiku ennetähtaegset vabastamata jätmist vaid toimepandud kuriteo raskusega.**³³

2.1.8. Varalise karistuse täitmise aegumise arvestamine (3-1-1-92-16)

Kriminaalkolleegium võttis lahendis 3-1-1-92-16 seisukoha muuhulgas varalise karistuse täitmise aegumise kohta. Vaidlust tekitas, mis ajal kehtinud karistusseadustiku redaktsioonist lähtuda tuleb. Riigikohtu kriminaalkolleegium asus seisukohale, et **varalise karistuse täitmise aegumise arvestamisel tuleb lähtuda kohtuotsuse jõustumise ajal kehtinud KarS § 82 redaktsioonist.** Nii enne kui ka pärast 01.01.2010 kehtinud KarS § 82 seob otsuse täitmise aegumise tähtaja kulgemise alguse kohtuotsuse jõustumise hetkega. Seega saab isikul alles kohtuotsuse jõustudes tekkida ootus kohtuotsuse täitmise lõpptähtpäeva osas (mida hilisem ebasoodsam seadus riivaks). **Selle üle otsustamiseks, kas tegemist on seaduse tagasiulatuva kohaldamisega või mitte, ei tule lähtuda mitte süüte toimepanemise, vaid kohtuotsuse jõustumise ajast.**³⁴

³⁰ RKKKm 3-1-1-12-17, p 18; vt ka RKKKo 3-1-1-18-11, p 9.1.

³¹ RKKKm 3-1-1-12-17, p 16.

³² RKKKm 3-1-1-12-17, p 20.

³³ RKKKm 3-1-1-12-17, p 21.

³⁴ RKKKm 3-1-1-92-16, p 27.

2.1.9. Pärast karistuse täitmisele pööramise otsustamist tehtud üldkasuliku töö tundide arvestamine ([3-1-2-1-17](#))

Teistmisasjas 3-1-2-1-17 tehtud lahendis käsitles kriminaalkolleegium üldkasuliku tööga seonduvat olukorda, kus süüdimõistetu jätkas pärast karistuse täitmisele pööramist üldkasuliku töö tundide tegemist. Kolleegium vaagis, kas pärast karistuse täitmisele pööramise otsustamist tehtud üldkasuliku töö tunnid tuleks lugeda ärakantuks või mitte ja kas sellisel juhul, kui tehtud töötunde ei arvestata, võidakse rikkuda topeltkaristamise keelu põhimõtet. See, kui mitu tundi on süüdimõistetu teinud üldkasulikku tööd või kas ta on hüvitanud kannatanule tekitatud kahju, on käsitatavad faktiliste asjaoludena, mis on tähtsad vangistuse täitmisele pööramise küsimuse õigeaks lahendamiseks KrMS § 428 ja KarS § 69 lg 6 kohaselt. **Kui süüdimõistetu on pärast vangistuse täitmisele pööramise otsustamist teinud ära ülejäänud üldkasuliku töö tunnid ja hüvitanud kannatanule kogu kahju, ei ole alust jõustunud kohtumääruse teistmise aluseks KrMS § 366 mõttes, kuna see ei saa mõjutada tõdemust, et vangistuse täitmisele pööramiseks oli seaduses sätestatud alus ja ärakandmata vangistuse tähtaja arvestamise aluseks tuli võtta kohtumääruse tegemise ajaks ära tehtud üldkasuliku töö tundide arv.**³⁵

Justiitsministri 25.06.2004 määrusest nr 49 „Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord“ järeldeb, et üldjuhul peab olema välistatud olukord, kus süüdimõistetu jätkab pärast erakorralise ettekande esitamist üldkasuliku töö tegemist. Isegi kui kriminaalhooldusalune jätkab töö tegemist, on alus jätta mingiks perioodiks ettenähtud töötundide arvu ületavad ja enne kooskõlastamata töötunnid arvesse võtmata. Korra sätete kohaselt on vajalik tagada, et aresti või vangistuse täitmisele pööramise küsimust lahendaval maakohtu täitmiskohtunikul oleks võimalik kindlaks määrata tehtud üldkasuliku töö tunnid ja rajada enda lahend õigetele andmetele. Ka KarS § 69 lg 6 teisest lausest tuleneb, et aresti või vangistuse täitmisele pööramisel arvestatakse just määruse tegemise ajaks ära tehtud töötundide arvu. Kui süüdlane või süüdimõistetu jätkaks samal ajal erakorralise ettekande arutamisega üldkasuliku töö tegemist, tehes seda kriminaalhooldusametniku nõusolekul, võib tekkida olukord, kus kohtul pole võimalik määrukses osa tehtud üldkasuliku töö tunde arvesse võtta, ja kohtulahend, millega pööratakse arest või vangistus täitmisele, osutub juba tegemise hetkest ebaõigeks. Kui süüdimõistetul võimaldatakse pärast erakorralise ettekande esitamist jätkata üldkasuliku töö tegemist ka korras ettenägemata juhtudel, ei saa lugeda karistuse eesmärke täideviaduks. Sisuliselt otsustaks kohtuotsusega määratud kohustused täitmata jätnud süüdimõistetu selle üle, millal ja missugustel tingimustel ta üldkasulikku tööd teeb. Kõigi töötundide äratemisel tuleks need arvata kantud karistusaja hulka, vaatamata asjaolule, et isik rikkus varem töö tegemise tingimusi. Järelikult on tähtis, et kriminaalhooldusametnik lubaks pärast erakorralise ettekande esitamist üldkasuliku töö tunde teha vaid korras ette nähtud erandlikel juhtudel, st jaotuskava olemasolu korral selles toodud mahus.³⁶

Kui äratehtud üldkasuliku töö tundide arvestamata jätmiseks pole korras tulenevat alust, kuid isik peaks jõustunud kohtumääruse kohaselt asuma kandma talle mõistetud vangistust, aktualiseerub küsimus korduvkaristamise keelu võimalikust rikkumisest. Seda küsimust ei saa lahendada teistmismenetluse raames, vaid muutunud olukorrast tingituna on tegemist kohtulahendi täitmisel ilmnenu ebaselgusega, mille üle otsustamine on KrMS § 431 lg 1 kohaselt maakohtu täitmiskohtuniku pädevuses. Täitmiskohtunikul tuleb kontrollida, kas ja missugustel põhjustel lubati süüdimõistetul pärast erakorralise ettekande esitamist üldkasulikku tööd teha ning kas seetõttu esineb mõni korra § 16 lg-tes 1–3 sätestatud alus, mille kohaselt tuleks jätta tehtud töötunnid arvestamata. Kui ilmneb, et töö-

³⁵ RKKKo 3-1-2-1-17, p-d 11–14.

³⁶ RKKKo 3-1-2-1-17, p-d 16–18.

tundide arvestamata jätmiseks pole alust, tuleb edasi võtta seisukoht, kas tegemist on riigi veaga, mis toob vangistuse kandmisele asumise korral kaasa PS § 23 lg-s 3 ette nähtud korduvkaristamise keelu rikkumise. Riigi veaga võib muu hulgas tegemist olla siis, kui on jäetud täitmata selgitamiskohustus või eiratud muid üldkasuliku töö tegemist reguleeriva korra nõudeid, eeskätt korra §-s 7 ja § 17 lg-s 4 sätestatud. **Neid küsimusi saab täitmiskohtunik lahendada siis, kui süüdimõistetud või tema kaitsja esitavad maakohtu täitmiskohtunikule vastavasisulise taotluse.**³⁷

2.2. MENETLUSÕIGUS

2.2.1. Loa andmine jälitustoiminguks: lubade põhistus, ultima ratio põhimõte (3-1-1-112-16, 3-1-1-113-16)

Riigikohtu kriminaalkolleegium on 23.02.2017 lahendites selgitanud loa andmist jälitustoiminguks, sh prokuratuuri ja kohtu põhjendamiskohustust ning *ultima ratio* põhimõttest lähtumist. Kriminaalasi 3-1-1-113-16 sarnaneb määravas osas kriminaalasjaga 3-1-1-112-16, mistõttu on Riigikohus esimese puhul põhjenduste osas viidanud teisele kriminaalasjale. Vaidluse ese mõlemas asjas oli isikute suhtes jälitustoimingu loa andmine maakohtu määrusega ja selle loa pikendamine maakohtu määrusega. Kaitsja vaidlustas määrused, heites ette, et jälitustoimingu luba anti korraga kahe isiku suhtes, analüüsimate jälitustegevuse lubamise eelduste olemasolu nende osas eraldi. Samuti heitis kaitsja ette, et jälitustoiminguks luba andes rikuti *ultima ratio* põhimõtet. Ringkonnakohus tunnistas õigusvastaseks loa pikendamise, aga mitte esialgse loa. Riigikohus leidis, et maakohtu määruste alusel tehtud jälitustoimingud olid õigusvastased, sest jälitustoimingu lubade põhjendused *ultima ratio* põhimõtte järgimise kohta ei vastanud kohtupraktikas omaks võetud nõuetele.³⁸

Jälitustoiminguks loa andmise määrus peab KrMS § 145 lg 1 p 1 kohaselt olema kirjalikult vormistatud ja põhistatud menetlusotsustus. Jälitustoimingu lubava kohtumääruse põhjenduses peab sisalduma kohtu selge ja arusaadav argumentatsioon muuhulgas jälitustoimingu vajalikkuse kohta KrMS § 126¹ lg 2 mõttes.³⁹ KrMS § 126¹ lg 2 kohaselt on jälitustoiming samas seadustikus sätestatud alustel lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve. **Kriminaalmenetluse huvide kahjustamisega KrMS § 126¹ lg 2 viimase alternatiivi mõttes võib olla tegemist eeskätt siis, kui tõendusteabe õigeaegne kogumine jälitustoiminguid kasutamata ei ole küll võimatu ega oluliselt raskendatud, kuid erakordselt suur avalik menetlushuvi kuriteo avastamise vastu (nt inimohvritega terrorikuriteo puhul) muudab jälitustoimingutest loobumisega kaasneva tõendite kogumise ebaõnnestumise riski ühiskondlikus plaanis talumatuks.** KarS § 389¹ tunnustel (maksukohustuse varjamine ja tagasutusnõude alusetu suurendamine) toimivas kriminaalmenetluses võib jälitustoimingu vajalikkuse põhjendamine KrMS § 126¹ lg 2 viimasele alternatiivile tuginedes tulla kõne alla vaid väga erandlikul juhul.⁴⁰

Selleks et järeldada, et tõendite õigeaegne kogumine jälitustoiminguid kasutamata on välistatud või oluliselt raskendatud, võib tugineda mh kriminoloogilistele teadmistele. Kuid ka selliste argumentide puhul ei saa piirduda üldsõnaliste lausungitega. **Jälitustoimingu vaja-**

³⁷ RKKKo 3-1-2-1-17, p-d 20–21.

³⁸ RKKKm 3-1-1-112-16; RKKKm 3-1-1-113-16.

³⁹ RKKKm 3-1-1-112-16, p 28; vt ka RKKKo 3-1-1-14-14, p-d 770–771.

⁴⁰ RKKKm 3-1-1-112-16, p-d 29–30.

likkuse tuvastamisel kehtib küll lihtsustatud põhjendamisstandard, samuti ei pea jälitustoiminguks loa andmisel näitama, et teiste tõendikogumise viiside kasutamine on tõsikindlalt välistatud. See ei tähenda aga, et jälitustoimingu lubade põhistus võiks rajaneda standardsetel ja deklaratiivsetel formuleeringutel. Kohtumäärusest peavad nähtuma konkreetsed – kriminaalasja tehiooludest ja uurimise senisest käigust lähtuvad – põhjendused selle kohta, millised asjaolud välistavad tõendite kogumise muude menetlustoimingutega või raskendavad seda oluliselt.⁴¹

Ultima ratio põhimõtte järgimise nõuetekohasel põhjendamisel on oluline roll prokuratuuri taotluse kvaliteedil. Prokuratuuri kui kohtueelse menetluse juhi ülesanne on selgitada oma taotluses kohtule faktipõhiselt ja arusaadavalt, miks on konkreetses asjas vältimatult vaja koguda tõendeid jälitustoimingutega. Selline selgitus ei pea olema kuigivõrd mahukas, keeruliselt sõnastatud ega sisaldama mingeid kindlaid väljendeid, vaid selles tuleb kajastada faktidel rajanevaid põhjusi selle kohta, miks ei ole konkreetses kriminaalasjas jälitustoiminguid tegemata võimalik oluliste raskusteta või õigel ajal tõendeid koguda. Kohtu põhjendus jälitustoimingu vajalikkuse kohta võib mh tugineda ka prokuratuuri taotluse asjakohastele argumentidele, kui need kajastuvad kohtumääruse tekstis.⁴²

Prokuratuuri ja kohtu põhjendus jälitustoimingute vajalikkuse kohta ei tohi olla sedavõrd abstraktne, et selle saaks sisuliselt muutmata kujul üle kanda ükskõik millises mingit liiki kuriteo (nt maksukuriteo) asjas antavasse jälitustoimingu loa teksti.⁴³ Jälitustoimingu vajalikkuse põhjendus ei saa rajaneda üksnes või eelkõige asjaoludel, mis iseloomustavad kas kõiki või mõnd konkreetset liiki kuritegusid väga üldiselt. Näiteks argumendil, et kuritegu on pandud toime varjatult, pole üldisel kujul esitatuna jälitustoimingu vajalikkuse üle otsustamisel kaalu, sest tüüpiliselt varjavadki toimepanijad enda kuritegu.⁴⁴ Jälitustoimingu vajalikkuse põhjendamisel on ainetu viidata üldiselt kriminaaltoimikus ja jälitustoimikus asuvale teabele. Kohtu siseveendumuse kujunemine peab olema jälgitav kohtumääruse teksti põhjal kriminaal- ja jälitustoimikuga eraldi tutvumata. Ka eesmärk tuvastada arvatava kuriteo kohta tõde ei õigusta iseenesest jälitustoimingute tegemist, sest kriminaalmenetlus on alati sellisest eesmärgist kantud.⁴⁵

Olukorras, kus kohus peab otsustama jälitustoimingu loa andmise üle mitme sellise isiku suhtes, keda kahtlustatakse sama kuriteo ühises toimepanemises, ei pruugi alati olla võimalik ega vajalik hinnata kuriteokahtluse põhjendatust ja *ultima ratio* nõude järgimist iga toimepanija osas eraldi.⁴⁶

2.2.2. Jälitustoimingu loa andmiseks tehtud kohtumääruse ja selle aluseks olnud prokuratuuri taotluse teksti isikule osaliselt tutvustamata jätmine (3-1-1-1-17)

Riigikohtu lahendis 3-1-1-1-17 peatus kolleegium muuhulgas küsimusel, millises korras saab jätta mingi osa jälitustoimingu loa andmiseks tehtud kohtumääruse ja selle aluseks olnud prokuratuuri taotluse tekstist isikule tutvustamata, st väljastada isikule loa ja taotluse tervikteksti asemel nende väljavõtte. KrMS § 126¹⁴ lg 1 esimene lause sätestab, et isikul, keda on vastavalt sama seadustiku §-le 126¹³ teavitatud, võimaldatakse soovi korral tutvuda tema kohta kogutud andmete ja jälitustoimingu käigus tehtud foto, filmi, heli- või videosalvestise

⁴¹ RKKKm 3-1-1-112-16, p 31; vt ka RKKKo 3-1-1-14-14, p 772–775.

⁴² RKKKm 3-1-1-112-16, p 32.

⁴³ RKKKm 3-1-1-112-16, p 33.

⁴⁴ RKKKm 3-1-1-112-16, p 36.

⁴⁵ RKKKm 3-1-1-112-16, p 43.

⁴⁶ RKKKm 3-1-1-112-16, p 50.

või muu teabetalletusega. Ehkki KrMS § 126¹⁴ lg 1 esimene lause räägib üksnes jälitustoiminguga kogutud andmetega tutvumisest, tuleneb sellest sättest analoogia korras isiku õigus tutvuda ka jälitustoimingu loa ja selle aluseks olnud prokuratuuri taotlusega.⁴⁷ KrMS § 126¹⁴ lg 1 esimese lause peamine eesmärk on tagada isikule tõhus võimalus vaidlustada jälitustoimingu seaduslikkust, sh kasutada KrMS § 126¹⁶ lg-ga 1 antud õigust esitada määruskaebus kohtu poolt jälitustoiminguks loa andmise määruse peale.⁴⁸

KrMS § 126¹⁴ lg 1 annab jälitusasutusele ja prokuratuurile ka kaalutusõiguse, otsustamaks, kas andmete tutvustamisega kaasnev oht mõnele KrMS § 126¹⁴ lg 1 p-dega 1–7 kaitstavale hüvele kaalub konkreetsel juhul üles andmete tutvustamata jätmisega kaasneva jälitustoimingu allutatud isiku põhiõiguste riive. Erandina, eeskätt riigisaladuseks olevate andmete puhul, võib seadusest tulenev erikord menetleja kaalutusõigust piirata või selle välistada. **Menetlusdokumendi, mida KrMS § 126¹⁴ lg 1 esimese lause kohaselt tuleks isikule tutvustada, võib jätta tutvustamata üksnes osas, milles see sisaldab KrMS § 126¹⁴ lg 1 p-des 1–7 nimetatud teavet**, mille tutvustamine on seadusega üheselt keelatud või mille tutvustamata jätmise suhtes eksisteeriv huvi kaalub üles teabe tutvustamata jätmisega kaasneva õiguste riive. KrMS § 126¹⁴ lg 1 teises lauses nimetatud andmete tutvustamata jätmise luba tuleb vormistada prokuratuuri kirjaliku **põhistatud** määrusena. **Seejuures pole välistatud, et osa prokuratuuri poolt andmete tutvustamata jätmiseks antud loa (määruse) põhjendustest sisaldab KrMS § 126¹⁴ lg 1 p-des 1–7 nimetatud teavet, mistõttu ei saa neid isikule ega kaitsjale tutvustada.** Küll aga saab nende põhjenduste asjakohasust hinnata andmete tutvustamata jätmise peale esitatud **kaebuse lahendaja**.⁴⁹

Kriminaalkolleeegium märkis ka seda, et jälitustoimingu aluseks olevate dokumentide tutvustamine toimub üldiselt samas korras nagu jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamine. Jälitustoiminguga kogutud andmeid ja seega ka jälitustoimingu tegemise aluseks olevaid dokumente tutvustab jälitusasutus. Prokuratuuri eksimus KrMS § 126¹⁴ lg-s 1 nimetatud loa vormistamisel ei anna alust tutvustada isikule andmeid, kontrollimata KrMS § 126¹⁴ lg 1 p-des 1–7 sätestatud välistuste olemasolu.⁵⁰

2.2.3. Kaebuse esitamine jälitustoimingu aluseks olevate dokumentide teksti osalise tutvustamata jätmise peale (3-1-1-1-17)

Riigikohtu kriminaalkolleeegium käsitles lahendis 3-1-1-1-17 ka menetleja otsuse, millega jäeti mingi osa jälitustoimingu loa andmiseks tehtud kohtumääruse ja selle aluseks olnud prokuratuuri taotluse tekstist isikule tutvustamata, vaidlustamise korda. Jälitustoimingute tegemise aluseks olnud dokumentide (kohtu loa ja prokuratuuri taotluse) tutvustamata jätmine on üldjuhul vaidlustatav uurimiskaebemenetluse korras. Muuhulgas on uurimiskaebemenetluses vaidlustatav see, kui jälitusasutus jätab andmed tutvustamata ilma KrMS § 126¹⁴ lg 1 teise lause kohaselt nõutava prokuratuuri loata. **Tuvastades, et jälitusandmete tutvustamata jätmiseks puudub prokuratuuri luba või et see luba pole viisipäraselt vormistatud või põhistatud, peab uurimiskaebuse lahendaja kohustama menetlust juhtivat prokuratuuri otsustama, kas anda jälitusasutusele korraldus andmete tutvustamiseks (KrMS § 213 lg 1 p 5) või luba andmete tutvustamata jätmiseks.** Kui prokuratuur annab seepeale jälitus-

⁴⁷ Vt ka RKKKm 3-1-1-37-14, p 24.2; RKKKo 3-1-1-89-15, p 27.

⁴⁸ RKKKm 3-1-1-1-17, p 52.

⁴⁹ RKKKm 3-1-1-1-17, p-d 53–56.

⁵⁰ RKKKm 3-1-1-1-17, p-d 66–67.

asutusele andmete tutvustamata jätmiseks vormikohase loa, on isikul võimalik ka see luba uurimiskaebemenetluse korras vaidlustada.⁵¹

Ringkonnakohus, kes lahendab määruskaebust kohtu poolt jälitustoiminguks loa andmise määruse peale, on pädev vaatama samas menetluses läbi ka isiku kaebuse määruskaebuses vaidlustatud jälitustoimingu loa ja selle aluseks olnud prokuratuuri taotluse teksti osalise tutvustamata jätmise peale. Seejuures tuleb ringkonnakohtul eelkõige kontrollida, kas isikule tutvustamata jäetud osa jälitustoimingu loa ja taotluse tekstist vastab mõnele KrMS § 126¹⁴ lg 1 p-des 1–7 sätestatud alustest. Olenevalt andmete tutvustamata jätmise alusest, võib kohtul tekkida vajadus hinnata ka seda, kas andmete tutvustamata jätmise taga olev huvi kaalub üles andmete tutvustamata jätmisega kaasneva õiguste riive. Jõudes järeldusele, et jälitustoimingu loa või selle aluseks olnud prokuratuuri taotluse teksti osaline varjamine on alusetu, saab ringkonnakohus rikkumise kõrvaldada, kohustades jälitusasutust ja prokuratuuri tutvustama isikule ka jälitustoimingu loa ja prokuratuuri taotluse teksti seda osa, mis jäeti isikule alusetult tutvustamata.⁵²

Küsimus, kas isikul on õigus tutvuda vaidlustatud jälitustoimingu loa ja prokuratuuri taotluse mõne sellise osaga, mille tutvustamisest jälitusasutus ja prokuratuur keeldusid, tuleb ringkonnakohtul otsustada eraldi määrusega enne jälitustoimingu loa peale esitatud määruskaebuse lahendamist. Isikule, kes saavutab määruskaebemenetluses võimaluse tutvuda jälitustoimingu loa ja prokuratuuri taotluse osadega, mida talle varem ei tutvustatud, peab olema tagatud ka võimalus esitada jälitustoimingu loa vaidlustamiseks nendel uutel andmetel põhinevaid lisaargumente. Juhul kui ringkonnakohus leiab, et prokuratuuri loas kajastuvad põhjendused ei ole piisavad, hindamaks jälitustoimingu loa või prokuratuuri taotluse osalise tutvustamata jätmise õiguspärasust, saab kohus nõuda prokuratuurilt lisaselgitusi.⁵³ Kriminaalkolleegium juhtis lahendis tähelepanu ka sellele, et teise astme kohtu hinnang andmete tutvustamata jätmise õiguspärasusele pole lõplik, vaid on määruskaebe korras vaidlustatav.⁵⁴

2.2.4. Julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teave kui tõend (3-1-1-101-16)

Riigikohtu lahendis 3-1-1-101-16 selgitas kriminaalkolleegium kogu koosseisus, kuidas käsitada julgeolekuasutuste seaduse (JAS) alusel kogutud teabe põhjal koostatud teabehanketoimingute kokkuvõtteid. Riigikohus on korduvalt selgitanud, et tõendamiseseme asjaolude tuvastamiseks võib kasutada üksnes KrMS § 63 lg-s 1 loetletud tõendiliike ehk nn rangeid tõendeid.⁵⁵ **JAS alusel kogutud teabe põhjal koostatud teabehanketoimingute kokkuvõtted on käsitatavad muu dokumendina KrMS § 63 lg 1 mõttes. JAS alusel kogutud teavet pole vaja jälitustoimingu protokollis vormistada.** Kriminaalmenetluse seadustik ei sätesta nõuet, mille kohaselt tuleb mõnes muus menetluses (nt järelevalvemenetluses) tehtud toimingutega saadud teavet, mis on vormistatud selles menetluses kehtivate nõuete järgi, kriminaalmenetluses kasutamiseks vormistada ümber analoogilise toimingu protokollis. **Teistes menetlustes kogutud teave esitatakse kriminaalmenetluses oma esialgsel kujul.**⁵⁶

⁵¹ RKKKm 3-1-1-1-17, p 57.

⁵² RKKKm 3-1-1-1-17, p-d 60–62.

⁵³ RKKKm 3-1-1-1-17, p-d 63–64.

⁵⁴ RKKKm 3-1-1-1-17, p 68.

⁵⁵ RKKKo 3-1-1-101-16, p 19; vt ka RKKKo 3-1-1-142-05, p 10; RKKKo 3-1-1-105-06, p 11; RKKKo 3-1-1-12-06, p 16.

⁵⁶ RKKKo 3-1-1-101-16, p-d 20–21.

KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt sõltub JAS alusel kogutud teabe tõendina kasutamise lubatavus esmalt riigi peaprokuröri otsusest. Juhul kui riigi peaprokurör ei pea JAS alusel kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina esitamist vajalikuks ega võimalikuks, pole selle teabe tõendina kasutamine lubatud. Teiseks tuleb KrMS § 63 lg-st 1¹ nähtuvalt arvestada teabehanke korras saadud teabe tõendina kasutamise üle otsustamisel KrMS § 126¹ lg-s 2 ja § 126⁷ lg-s 2 nimetatud piiranguid. KrMS § 126⁷ lg 2 kohaselt ei kasutata tõendina sama seadustiku §-s 72 nimetatud isiku poolt edastatavat teavet või sellisele isikule teise isiku poolt edastatavat teavet, mis on saadud salajasel pealtkuulamisel või –vaatamisel, kui teabe sisu on isikule ameti- või kutsetegevuses teatavaks saanud asjaolud. KrMS § 126¹ lg 2 reguleerib aga jälitustoimingu teabe kogumisele eelnevat etappi ja sätestab, et jälitustoiming on kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud alustel lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve (nn *ultima ratio* põhimõtte). KrMS § 63 lg-s 1¹ nimetatud otsustuse tegemise ajaks on teave julgeolekuasutuste seaduses sätestatud alustel ja korras juba kogutud ning teabe tõendina kasutamise lubatavuse üle otsustamisel tuleb selle eripära arvestada. **Teisisõnu on JAS alusel kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina esitamine KrMS § 63 lg-st 1¹ ja § 126¹ lg-st 2 lähtudes lubatud juhul, kui sama teabe kogumine kriminaalmenetluses ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve. Kui eelloetletud tingimused pole täidetud, ei ole JAS alusel kogutud teabe kriminaalmenetluses esitamine *ultima ratio* põhimõttega kooskõlas ja selle teabe tõendina kasutamine pole lubatud.**⁵⁷

Kriminaalasjas kogutud tõendite lubatavusele annab lõpliku hinnangu kohus. Sellest tulenevalt otsustab riigi peaprokurör KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt kohtueelses menetluses küll JAS alusel kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina esitamise üle, kuid **tõendi lubatavust puudutavat vaidlust lahendades on kriminaalasja arutav kohus pädev kontrollima riigi peaprokuröri kõnealuse otsustuse seaduslikkust ning hindama, kas JAS alusel kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina esitamisel arvestati KrMS § 126¹ lg-s 2 ja § 126⁷ lg-s 2 nimetatud piiranguid. Samuti on kriminaalasja arutaval kohtul õigus kontrollida, kas tõendina esitatud teabe kogumiseks oli halduskohtu luba ja kas teabe tõendina kasutamine on kooskõlas kriminaalmenetluse muude üldpõhimõtetega.**⁵⁸

Oluline on vaadeldava kriminaalasja puhul juhtida tähelepanu riigikohtuniku E. Kergandbergi põhjalikule eriarvamusele, milles riigikohtunik leiab, et KrMS § 63 lg 1¹ ülimalt napp tekst on loonud sedavõrd õiguselgusetu olukorra, et sellest segadusest ei tohiks võrsuda kriminaalmenetluses lubatavat tõendit.⁵⁹

2.2.5. Kuriteoga saadud vara konfiskeerimise menetluse mõistlik aeg ja selle ületamise tagajärjed (3-1-1-4-17)

Kuriteoga saadud vara konfiskeerimise menetluse mõistlikku aega ja selle ületamise tagajärge on Riigikohus põhjalikult käsitletud lahendis 3-1-1-4-17. Konfiskeerimismenetluse eraldamisel (KrMS § 403¹ lg 1) saab menetlustoiminguid, mis eelnevad konfiskeerimistaotluse kohtusse saatmisele, teha paralleelselt põhikriminaalasja menetlemisega.⁶⁰ **Sealjuures on krimi-**

⁵⁷ RKKKo 3-1-1-101-16, p-d 23–24; vt ka RKKKm 3-1-1-112-16, p 30.

⁵⁸ RKKKo 3-1-1-101-16, p 25.

⁵⁹ RKKKo 3-1-1-101-16, E. Kergandbergi eriarvamus; vt ka U. Lõhmus. Teabehange tõendina kriminaalmenetluses. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10. aprilli 2017. a otsus asjas 3-1-1-101-16. – Juridica 2017/II.

⁶⁰ RKKKm 3-1-1-4-17, p 27.

naalkolleegium märkinud, et konfiskeerimismenetluse eraldamise määruse saab vaidlustada uurimiskaebemenetluses, mitte aga menetluses, milles kohus vaatab läbi prokuratuuri konfiskeerimistaotlust.⁶¹ KrMS § 403¹ lg-s 3 sätestatud tähtaja järgimine ei tähenda, et konfiskeerimismenetluses poleks vaja arvestada mõistliku menetlusaja nõuet, ega välista võimalust heita menetlusaja mõistlikkust hinnates prokuratuurile ette põhjendamatut viivitamist konfiskeerimistaotluse esitamisega. **Väär on seisukoht, et pole oluline, millal prokuratuur konfiskeerimistaotluse esitab, kui ta ei ületa seejuures seaduses sätestatud kaheaastast tähtaega. Samuti ei ole õige seisukoht, et konfiskeerimismenetluse toimumise aja mõistlikkust tuleb hinnata põhikriminaalast eraldi.** Konfiskeerimismenetluse eraldamine KrMS § 403¹ lg 1 alusel ei nihuta mõistliku menetlusaja piiri konfiskeerimise küsimuse lahendamise osas kaugemale, kui see oluks konfiskeerimismenetlust eraldamata. **Seega ei piisa konfiskeerimismenetluse eraldamisel (KrMS § 403¹ lg 2) mõistliku menetlusaja nõude järgimiseks sellest, kui mõistliku aja jooksul jõustub kohtuotsus. Mõistliku aja jooksul peab saama tehtud ka konfiskeerimisküsimust lahendav kohtumäärus (KrMS § 403⁹) või siis konfiskeerimismenetluse lõpetamise määrus.** Prokuratuur peab konfiskeerimismenetlust eraldades arvestama, et see ei tooks kaasa olukorda, kus konfiskeerimise küsimust pole võimalik mõistliku aja jooksul lahendada.⁶²

Kogu ajavahemik, mille jooksul saab kriminaalmenetluse lugeda isiku suhtes kulgenuks, tuleb arvata ka konfiskeerimise küsimuse lahendamiseks kulunud aja hulka. **Hinnates konfiskeerimismenetluse käigus menetlusaja mõistlikkust, peab see aeg hõlmama ka konfiskeerimismenetlusele eelnenud perioodi alates hetkest, mil konfiskeerimise aluseks oleva kuriteo suhtes toimetatav kriminaalmenetlus hakkas isikut oluliselt mõjutama. Kahtlustatava või süüdistatava puhul tuleb konfiskeerimise küsimuse lahendamise aja mõistlikkuse hindamisel arvesse võetav periood lugeda üldjuhul alanuks samast hetkest, mil isiku suhtes saab alanuks lugeda ka konfiskeerimise aluseks oleva kuriteo menetluse. Kolmanda isiku puhul tähistab menetlusaja algpunkti tavaliselt aga teadasaamine sellest, et mingi talle kuuluv ese võidakse teise isiku suhtes käimasoleva kriminaalmenetluse tulemusena konfiskeerida või selle väärtus temalt KarS § 84 alusel välja mõista.** Enamasti saab menetlusaja kulgu kolmanda isiku suhtes jaatada hiljemalt hetkest, mil tema vara suhtes kohaldatakse konfiskeerimise või selle asendamise tagamiseks KrMS § 141⁴ lg-s 1 nimetatud abinõusid.⁶³

Kriminaalkolleegium selgitas lahendis ka seda, et põhimõtted, mis kehtivad kriminaalmenetluse lõpetamise kaalumisel mõistliku menetlusaja ületamisel, on *mutatis mutandis* kohaldatavad ka konfiskeerimismenetluses, sh kolmanda isiku suhtes esitatud konfiskeerimistaotluse menetlemisel. KrMS § 274² lg 1 ja § 205² kohaselt ei tähenda mõistliku menetlusaja ületamine vältimatult, et kriminaalmenetlus tuleb lõpetada. KrMS § 274² lg 1 sõnastusest järeldub, et kriminaalmenetluse lõpetamine on mõistliku menetlusaja nõude rikkumisele reageerimisel viimane abinõu. Enne kriminaalmenetluse lõpetamise kasuks otsustamist peab kohus vaagima, kas rikkumist saab heastada muul viisil. Kriminaalmenetlus tuleb mõistliku menetlusaja möödumise motiivil lõpetada, kui kriminaalmenetluse jätkamine riivaks süüdistatava õigust menetlusele mõistliku aja jooksul ebarproportsionaalselt, võrreldes avaliku menetlushuviga.⁶⁴

KrMS § 306 lg 1 p-s 6¹ ja süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduses (SKHS) ette nähtud õiguskaitsevahendid, mille kohaldamisega saab kriminaalast arutav kohus reageerida mõistliku menetlusaja ületamisele, on kohaldatavad ka konfiskeerimismenetluses, arvestades konfiskeerimismenetluse eripära. KrMS § 306 lg 1 p 6¹ kohaldamine

⁶¹ RKKKm 3-1-1-4-17, p 46.

⁶² RKKKm 3-1-1-4-17, p-d 28–31.

⁶³ RKKKm 3-1-1-4-17, p-d 32–33.

⁶⁴ RKKKo 3-1-1-109-15, p 133; RKKKm 3-1-1-53-15, p 14.

konfiskeerimismenetluses saab seisneda selles, et kohus jätab ebamõistliku menetlusaja kompenseerimiseks konfiskeerimata osa konfiskeerimistaotluses nimetatud esemetest, mis materiaalõiguse järgi tuleks konfiskeerida. Samuti on võimalik konfiskeerimise ulatuse vähendamine selliselt, et konfiskeerimine asendatakse, mõistes isikult KarS § 84 alusel välja rahasumma, mis on mõnevõrra väiksem konfiskeeritava eseme turuväärtusest. Kui prokuratuur taotlebki konfiskeerimise asendamist, on KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel kohtu pädevuses vähendada isikult välja mõistetava rahasumma suurst. Konfiskeerimise või selle asendamise ulatuse vähendamine KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel peaks jääma samasse suurusjärku kahjuhüvitise, mida isikul oleks õigus ebamõistliku menetlusaja tõttu SKHS-i alusel nõuda.⁶⁵ Süüdistatav ja kolmas isik saavad nõuda konfiskeerimise taotluse ebamõistlikult pikaajalise lahendamise tekitatud kahju hüvitamist SKHS alusel ka kriminaalmenetluse seadustiku peatükis 16¹ ette nähtud menetluses.⁶⁶ Konfiskeerimise küsimuse väidetavalt ebamõistlikult pika menetlemisega tekitatud kahju hüvitamiseks tuleb esitada konfiskeerimistaotlust lahendavale kohtule SKHS § 18 lg-s 1 sätestatud korras sama seaduse §-s 12 nimetatud taotlus.⁶⁷

2.2.6. Psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlus (3-1-1-105-16)

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi kogu koosseis on lahendis 3-1-1-105-16 põhjalikult selgitanud psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlust. Kohtupsühhiaatriaekspertiisi akt peab olema selge ja vastuoludeta, järelduste kujunemine peab olema jälgitav ning eksperdi väited peavad olema arusaadaval viisil põhjendatud. **Kohtupsühhiaatriaekspertiisi arvamuses ei või piirduda üldise konstateeringuga isiku seisundi kohta, vaid tuleb põhjendada, milles üks või teine isikut puudutav asjaolu täpsemalt väljendub.**⁶⁸ Pelk senise elu ja haigusliku kirjeldus ekspertiisiaktis ei võimalda mõista tehtud järelduste põhjuseid. Selleks tuleb esitada ka juba kirjeldatud faktilistel asjaoludel rajanev selgitus, kuidas on ekspert olemasoleva teabe põhjal tehtud järeldustele jõudnud.⁶⁹ **Kohus ei saa enda arvamuse põhjendamisel refereerida üksnes ekspertiisiakti.** Kohtupsühhiaatriaekspertiisi tegeva eksperdi ülesanne on isiku diagnoosimine, temal esineva häire olemuse hindamine ning selle kirjeldamine, kuidas psüühikahäire konkreetse inimese käitumist mõjutab. **Seejärel peab kohus otsustama, kas muuhulgas eksperdi kirjeldatu pinnalt on täidetud seaduses sätestatud õiguslikud alused ja eeldused sundravi kohaldamiseks.**⁷⁰ Ekspertiisiakt ei saa olla kohtule siduv, vaid kohus peab seda otsustamisel koos teiste tõenditega kriitiliselt analüüsima ja hindama.⁷¹

Süüdimatusseisundisse puutuvalt tuleb ekspertiisiaktis kirjeldada, kuidas ja millises ulatuses isikul esinev (diagnoositud) häire tema käitumist ja toimetulekut mõjutab. Ohtlikkuse kohta peab ekspertiisiaktist nähtuma, miks ekspert leiab, et ekspertiisialune võib kujutada ohtu endale või teistele. Samuti tuleb põhjendada, miks ei ole ekspertiisialune suuteline oma käitumist kontrollima ega osalema menetlustoimingutes. Ekspertil tuleb põhjendada ka ravi kui meditsiinilise sekkumise vajalikkust. **Piisavate põhjenduste esitamata jätmisel on üheks ekspertiisiakti puuduste kõrvaldamise võimaluseks eksperdi ülekuulamine, mis on võimalik üksnes kohtumenetluse poole taotlusel.** Kriminaalasja arutamisel lühimenetluse vormis puudub kohtul võimalus eksperti kohtuistungil küsitleda, mis võimaldaks kõrvaldada ekspertiisiaktis esinevaid puudusi, nt sellest puuduvaid põhjendusi.⁷² Kui kriminaaltoimiku

⁶⁵ RKKKm 3-1-1-4-17, p-d 38–39.

⁶⁶ RKKKm 3-1-1-4-17, p 41.

⁶⁷ RKKKm 3-1-1-4-17, p 43.

⁶⁸ RKKKm 3-1-1-105-16, p 35; vt ka RKTkm 3-2-1-44-13, p 13.

⁶⁹ RKKKm 3-1-1-105-16, p 36.

⁷⁰ RKKKm 3-1-1-105-16, p-d 37–38.

⁷¹ RKKKm 3-1-1-105-16, p 37; vt ka RKTkm 3-2-1-81-07, p 11; RKTkm 3-2-1-155-13, p 38.3.

⁷² RKKKm 3-1-1-105-16, p-d 39–42.

materjal, sh ekspertiisiakt, ei ole kriminaalasja lahendamiseks piisav ja kohtumenetluse poolel ei taotle asja lahendamist üldmenetluses, tuleb kohtul lühimenetlusest keelduda ja tagastada kriminaaltoimik prokuratuurile.⁷³

Kohtulahendist peavad nähtuma asjaolud, mis võimaldaksid järeldada, et isik ei saanud enda käitumisest aru ega suutnud seda juhtida. Seaduse tsiteerimisest ja eksperdi järelduste ülekordamisest ei piisa süüdimatusseisundi tuvastatuse põhjendamiseks.⁷⁴ Kohtunik peab võimalusel ka ise vahetult hindama enda poolt tajutuna isiku vaimset seisundit ning kohtulahendis tajutut kirjeldama ning isiku ohtlikkus tuleb tuvastada konkreetseid asjaolusid arvestades ja seostatuna konkreetsete faktidega. Võrreldes tsiviilkohtumenetlusega, saab ohtlikkuse hindamisel kriminaalmenetluses tugineda ka juba toimepandud tegudele. Toimepandud vägivallateod tuleb selgelt ja jälgitaval viisil isiku ohtlikkuse prognoosiga KrMS § 394 p 4 tähenduses siduda.⁷⁵ Õiguslikes põhjendustes üksnes ekspertiisiaktile tuginedes rikub kohus KrMS § 305¹ lg-s 1 sisalduvat kohtulahendi põhjendamise kohustust, mis on käsitatav kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisena KrMS § 339 lg 2 tähenduses.⁷⁶

2.2.7. Alaealise tunnistaja ülekuulamise erisused KrMS § 290¹ mõttes (3-1-1-109-16)

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi lahendis 3-1-1-101-16 üks käsitletud probleemidest oli seotud KrMS § 290¹ tõlgendamisega. Kuigi tunnistaja küsitlemine peab üldjuhul toimuma kriminaalasja kohtulikult arutamisel, on seadusandja sellest põhimõttest näinud ette erandeid. Üks selline erand on KrMS § 290¹, mille eesmärk on kaitsta alaealist tunnistajat või kannatanut korduva ülekuulamise kahjuliku mõju eest. Riive tasakaalustamiseks on samas sättes ette nähtud nõue, mille kohaselt peab kahtlustatava kaitsjal olema olnud võimalus esitada tunnistajale kohtueelses menetluses küsimusi. KrMS § 290¹ ei nõua kaitsja viibimist alaealise ülekuulamise juures, kuid talle peab siiski olema tagatud küsimuste esitamise võimalus. Selline võimalus on kaitsjal pärast seda, kui kaitsespoolele on KrMS § 70 lg 4 nõudeid järgides tutvustatud tunnistaja ülekuulamise videosalvestist. Lisaks on võimalik esitada küsitlemise taotlus KrMS § 225 lg 1 alusel või ka hiljem kohtumenetluses.⁷⁷

KrMS § 70 lg 4 teise lause ja § 290¹ lg 1 sõnastus on küsitlemisõiguse osas omavahel osaliselt vastuolus. KrMS § 70 lg 4 sätestab, et tunnistajale küsimuste esitamise õigus on nii kahtlustataval kui ka tema kaitsjal. KrMS § 290¹ lg-s 1 nähakse seevastu ette, et tõendi esitamise eeldus on see, kui tunnistaja küsitlemise võimalus on kohtueelses menetluses olnud just kaitsjal. Tuleb aga silmas pidada, et kaitsja osavõtt kohtueelsest menetlusest on üldjuhul kohustuslik alles alates kriminaaltoimiku tutvustamisest KrMS § 223 lg-s 3 sätestatud korras. Juhud, mil kaitsja osavõtt on kohustuslik kogu kriminaalmenetlusest, on ette nähtud üksnes KrMS § 45 lg-s 2. Osutatud normist ei nähtu, et kaitsja osavõtt kogu kriminaalmenetlusest oleks kohustuslik ka KrMS § 290¹ lg 1 p-des 1 ja 2 nimetatud kriminaalasjade puhul. Järelikult pole välistatud, et juhtudel, mil kahtlustatav ei ole endale kaitsjat valinud ega taotlenud ka kaitsja määramist, pole tal võimalik realiseerida ka KrMS § 290¹ lg-s 1 ette nähtud kaitsja vahendusel toimuvat alaealise küsitlemise õigust. Seda õigust saab kahtlustatav kasutada seeläbi, et ta valib endale kaitsja või taotleb kaitsja määramist. **Kaitsja valimisest või määramisest keeldumise korral loobub kahtlustatav aga sisuliselt KrMS § 290¹ lg-s 1 nimetatud küsitlemisõigusest. Kirjeldatud olukorras ei sõltu kaitsja olemasolu menetleja tegevusest või**

⁷³ RKKKm 3-1-1-105-16, p 43; vt ka RKKKo 3-1-1-67-16, p 16.

⁷⁴ RKKKm 3-1-1-105-16, p 46.2.

⁷⁵ RKKKm 3-1-1-105-16, p 47.2.

⁷⁶ RKKKm 3-1-1-105-16, p 48.

⁷⁷ RKKKo 3-1-1-109-16, p-d 12–13; vt ka RKKKo 3-1-1-73-15, p 16.

tegevusetusest, mille tõttu ei saa ka väita, et üks kõnealus esitates nimetatud tõendi esitamise eeldus on jäetud täitmata. Vastupidine arusaam tooks kaasa olukorra, kus kaitsjast loobumisega võidakse menetlusõigust kuritarvitada, et saavutada kohtueelses menetluses kogutud tõendi kõrvalejätmine kohtumenetluse raames. Ainuke võimalus seda vältida tähendaks aga alaealise korduvat ülekuulamist kohtumenetluses, mis oleks ilmses vastuolus KrMS § 290¹ eesmärgiga. Järelikult peab kahtlustatav küsitlemisõiguse saamiseks ilmutama oma aktiivsust ega saa ainuüksi kaitsja puudumisele tuginevalt väita, et KrMS §-s 290¹ loetletud tõendi esitamise eeldused pole täidetud. KrMS § 290¹ lg 1 nõuete täitmiseks tuleb sarnasel juhul pidada piisavaks, kui küsitlemisvõimalus kohtueelses menetluses on olnud üksnes kahtlustataval.⁷⁸

Lisaks märkis kriminaalkolleegium, et tunnistaja ülekuulamisest tehtud videosalvestis ei ole eraldi tõend, vaid ülekuulamisprotokolli lahutamatu osa. Kuna tegemist pole eraldi tõendiga, vaid samast tõendiallikast pärineva, kuid erinevas vormis talletatud teabega, ei saa ka videosalvestise avaldamise ja uurimise küsimust lahendada lahutatult ülekuulamise protokoll avaldamisest ning uurimisest.⁷⁹

2.2.8. Vahistamismääruse peale määruskaebuse esitamise tähtaeg (3-1-1-8-17)

Riigikohtu kriminaalkolleegium selgitas lahendis 3-1-1-8-17, kuidas tuleb arvestada määruskaebuse esitamise tähtaega, kui kahtlustatava ja kaitsja kaebetähtajad hakkasid kulgema erineval ajal. Samuti selgitas kolleegium e-toimiku süsteemi kaudu edastatava edasikaebamise tähtaja teatavakstegemise teate tähendust.⁸⁰

KrMS ei piira ega välista kaitsja õigust esitada kahtlustatava esindajana määruskaebus kuni kaebetähtaja lõpuni, mis on KrMS § 387 lg 2 alusel **arvestatud alates päevast, mil kahtlustatav sai või pidi saada kohtumäärusest teada, seda sõltumata sellest, millal sai või pidi saada määrusest teada kaitsja.** Erinevatel asjaoludel (nt määruse tõlkimise vajaduse tõttu) võivad kahtlustatava ja kaitsja kaebetähtajad hakata kulgema ja seega ka lõppeda erineval ajal. **Kahtlustatav ja teda esindav kaitsja ei ole aga käsitatavad teineteisest täiesti lahutatud ja absoluutselt eraldiseisvate menetlusosalistena. Seetõttu ei saa kaitsja määruskaebust, mis on esitatud kahtlustatava puhul kulgenud kaebetähtaja jooksul, lugeda mitte-tähtaegseks põhjendusega, et kaitsja puhul kulgema hakanud kaebetähtaeg on juba möödas.**⁸¹ Kriminaalmenetluse seadustik ei sisalda sätet, mis näeks ette võimaluse lähtuda määruskaebuse esitamise tähtaja arvutamisel üksnes e-toimiku süsteemi kaudu edastatavast edasikaebamise tähtaja teatavakstegemise teatest. Seega on kõnealusel teatel informatiivne tähendus ning sellele ei saa kaebetähtaja arvutamisel tugineda. Samas juhul, kui kaitsjale ei ole muul viisil kui e-toimiku süsteemi kaudu kohtumäärust kättesaadavaks tehtud, võib seaduses sätestatud määruskaebuse esitamise tähtaeg kattuda e-toimiku süsteemi saadetud teates märgitud tähtajaga.⁸²

Kolleegium kordas oma lahendis ka vahistamismääruse allkirjastamisega seonduvat. Kahtlustatavat on võimalik vahistada üksnes kohtuniku kirjalikult vormistatud ja allkirjastatud määruse alusel ning vahistamise määruse resolutsiooni kuulutamine enne nende nõuetele vastava määruse tegemist ei ole korrektne.⁸³ **Vahistamise määrusest teatavakstegemiseks KrMS**

⁷⁸ RKKKo 3-1-1-109-16, p-d 14–15.

⁷⁹ RKKKo 3-1-1-109-16, p 18.

⁸⁰ RKKKm 3-1-1-8-17.

⁸¹ RKKKm 3-1-1-8-17, p 9.

⁸² RKKKm 3-1-1-8-17, p 12.

⁸³ RKKKm 3-1-1-8-17, p 7; vt ka RKKKm 3-1-1-99-16, p 7.

§ 387 lg 2 mõttes ei saa lugeda üksnes määruse resolutsiooni kuulutamist kohtuistungil kahtlustatava ja kaitsja juuresolekul. Kahtlustataval ja kaitsjal peab kaebeõiguse realiseerimiseks olema võimalus tutvuda määruse terviksisuga, mistõttu tuleb määruskaebuse esitamise tähtaega arvestada alates päevast, mil kahtlustatav ja kaitsja said teada või pidid saama teada eeluurimiskohtuniku kirjalikult vormistatud ja põhistatud määrusest. See on oluline ka ausa ja õiglase menetluse põhimõtet silmas pidades, kuna tagab kahtlustatavale reaalse võimaluse vahistamist tõhusalt vaidlustada ja end kaitsta.⁸⁴

2.2.9. Uurimisasutuse menetlustoimingu või määruse peale esitatud kaebuse läbivaatamisel tehtud prokuratuuri määruse peale kaebamine ([3-1-1-108-16](#))

Lahendis 3-1-1-108-16 selgitas Riigikohtu kriminaalkolleegium uurimisasutuse menetlustoimingu või määruse peale esitatud kaebuse läbivaatamisel tehtud prokuratuuri määruse peale kaebamise korda. Kriminaalasja kohtueelset menetlust võib juhtida ringkonna- või Riigiprokuratuur ja viimati nimetatud juhul lahendatakse KrMS § 228 lg 1 alusel uurimisasutuse tegevuse peale esitatud kaebus Riigiprokuratuuri määrusega. **See asjaolu ei muuda uurimiskaebemenetluse edasist käiku ega anna alust arvata, et uurimisasutuse tegevuse peale esitatud kaebuse läbivaatamisel tehtud Riigiprokuratuuri määruse saab KrMS § 230 lg 1 kohaselt vaidlustada maakohtus.** Riigiprokuratuuri konkreetse määruse vaidlustamise kord sõltub sellest, millise ülesande täitmise käigus vaidlustatav määrus tehakse. **Kui Riigiprokuratuur teeb määruse kriminaalasja kohtueelset menetlust juhtiva prokuratuuri ülesandeid täites, tuleb määruse vaidlustamisel järgida KrMS § 228 lg-s 2 sätestatud kaebekorda.** Sellisel juhul vaatab isiku kaebuse läbi teine Riigiprokuratuuri prokurör. **Kui Riigiprokuratuur hindab aga kohtueelse menetluse juhtimise seaduslikkuse üle järelevalve teostajana KrMS § 228 lg 2 alusel esitatud kaebuse põhjendatust, saab Riigiprokuratuuri määruse vaidlustada KrMS § 230 lg 1 kohaselt maakohtus.**⁸⁵

Seisukohta, et Riigiprokuratuur allub kohtueelse menetluse juhtimise osas samasugusele järelevalvele nagu ringkonnaprokuratuurid, toetavad ka isiku õiguste kaitsmise huvid. Nimelt reguleerib KrMS § 228 lg 2 lisaks uurimisasutuse tegevuse peale esitatud kaebuse läbivaatamisel tehtud prokuratuuri määruse vaidlustamisele ka olukorda, kus menetlusosalise või menetlusvälise isiku hinnangul on tema õiguste rikkumine saanud alguse prokuratuuri menetlustoimingust või määrusest. Eespool kirjeldatud tõlgenduse korral on isikul sellisel juhul KrMS § 228 lg 2 alusel õigus enne süüdistusakti koostamist vaidlustada nii ringkonna- kui ka Riigiprokuratuuri tegevus Riigiprokuratuuris ja kui isik ei nõustu kaebuse läbivaadanud Riigiprokuratuuri määrusega, on tal KrMS § 230 lg 1 alusel õigus esitada kaebus maakoh tule. Juhul kui asuda vastupidisele seisukohale ja leida, et KrMS § 228 lg 2 reguleerib üksnes ringkonnaprokuratuuri tegevuse vaidlustamist, oleks Riigiprokuratuuri menetlustoimingute ja määruste vaidlustamine välistatud. Nimelt on KrMS § 230 lg 1 kohaselt isikul õigus esitada maakoh tule kaebus vaid juhul, kui ta ei nõustu kaebuse läbivaadanud Riigiprokuratuuri määrusega. **KrMS § 229 lg 3 kohaldub olukorras, kus Riigiprokuratuur lahendab KrMS § 228 lg-s 2 nimetatud kaebust, ega anna alust arvata, et kaebajal on õigus vaidlustada uurimisasutuse tegevuse peale esitatud kaebuse läbivaatamisel tehtud prokuratuuri määrus maakoh tus ilma eelnevalt Riigiprokuratuuri pöördumata.**⁸⁶

⁸⁴ RKKKm 3-1-1-8-17, p 8; vt ka M. Truu. Riigikohtu praktika kriminaalasjades september–detsember 2016. Aktuaalse praktika ülevaade. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2017, ptk 2.2.5.

⁸⁵ RKKKm 3-1-1-108-16, p 11.

⁸⁶ RKKKm 3-1-1-108-16, p-d 12–13.

2.2.10. Ühes määruskaebuses korruga mitme kohtumääruse vaidlustamine **(3-1-1-1-17)**

Riigikohtu kriminaalkolleegium andis lahendis 3-1-1-1-17 juhise, kuidas peavad kohtud käituma, kui ühes määruskaebuses on korruga vaidlustatud mitu kohtumäärust. KrMS § 389 lg 2 ja § 390 lg 2 mõtte kohaselt tuleb ühe menetluskohandina esitatud määruskaebus vaadata läbi ühes menetluses, välja arvatud juhul, kui on olemas selge põhjus tõlgendada seda menetluskohandit mitme määruskaebusena ja nende kaebuste lahendamine samas menetluses pole võimalik või otstarbekas. Asjaolu, et ühe ja sama isiku huvides esitatud määruskaebuses vaidlustatakse korruga mitut selle isiku suhtes tehtud kohtumäärust, ei ole eraldivõetuna piisav, asumaks seisukohale, et ühes menetluskohandis on esitatud mitu määruskaebust. **Ühes menetluskohandis esitatud määruskaebuste paljususest ehk olukorrast, kus mitu määruskaebust on ekslikult koondatud ühte menetluskohandit, võib olla alust rääkida näiteks siis, kui kaebuses vaidlustatakse kohtumäärusi, milles käsitletakse sisuliselt erinevaid küsimusi või kui vaidlustatud määruste peale esitatud kaebuste menetlemise kord on erinev. Samuti on tegemist sisuliselt mitme määruskaebusega siis, kui ühes menetluskohandis vaidlustatud määrused on tehtud erinevate kriminaalasjade raames või erinevate ringkonnakohtute tööpiirkonnas asuvate maakohtute poolt. Määruskaebus, milles vaidlustatakse korruga kaht kohtumäärust, millest ühega on antud jälitustoimingu luba ja teisega seda sama luba pikendatud, tuleb vaadata läbi ühes menetluses. Selle nõude rikkumine ei pruugi aga olla käsitatav kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisena.**⁸⁷

2.2.11. Kohtumenetluse pooled varalise karistuse asendamise menetluses **(3-1-1-92-16)**

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi kogu koosseis muutis 16.02.2017 lahendiga oma varasemat seisukohta küsimuses, kes on varalise karistuse asendamise menetluses kohtumenetluse pooled. Asjaolude kohaselt tunnistati isik maakohtu otsusega süüdi, talle mõisteti karistuseks vangistus ja lisakaristusena kohaldati varalist karistust. Sissenõudja Eesti Vabariik Riigi Tugiteenuste Keskuse (RTK) kaudu esitas KrMS § 417 lg 3 ja täitemenetluse seadustiku (TMS) § 206 lg 2 alusel taotluse asendada vangistusega süüdimõistetule lisakaristusena mõistetud varalise karistuse tasumata osa. Maakohtu määrusega rahuldati sissenõudja taotlus. Lisaks taotles RTK süüdimõistetule mõistetud põhi- ja lisakaristuse liitmist. Karistuse liitmise taotlust maakohus ei rahuldanud. RTK esitas määruskaebuse, mille ringkonnakohus jättis läbi vaatamata, lähtudes KrMS § 384 lg-st 1 ning asudes seisukohale, et RTK ei ole kohtumenetluse pool ega ka isik, kelle õigusi või seaduslikke huve maakohtu määrusega rikutakse. RTK esitas määruskaebuse Riigikohtule.⁸⁸

Arvestades KrMS §-de 417 ja 432 ning TMS § 206 lg 2 sätteid, leidis kriminaalkolleegium, et **varalise karistuse asendamise menetluses on kohtumenetluse pooleks sissenõudja, kes tegutseb RTK kaudu, mitte prokuratuur.** Sissenõudja käsitlemine varalise karistuse asendamise menetluses kohtumenetluse poolena ei lahenda aga vastuolu KrMS § 417 lg 3 ja TMS § 206 lg 2 vahel küsimuses, kas varalise karistuse täitmise võimatusest teatab kohtule kohtutäitur või sissenõudja. Kolleegium analüüsis täitemenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (763 SE, XI koosseis) seletuskirja ning leidis, et seadusandja tahe oli suunatud sellele, et asenduskaristuse asendamist taotleks kohtult sissenõudja, mitte kohtu-

⁸⁷ RKKKm 3-1-1-1-17, p-d 41–43.

⁸⁸ RKKKm 3-1-1-92-16.

täitur. Kolleegiumi hinnangul tuleb lähtuda seadusandja tahtest ja tugineda TMS § 206 lg-le 2, mille kohaselt esitab kohtule avalduse varalise karistuse asendamiseks vangistusega sissenõudja, mitte kohtutäitur.⁸⁹

Kuigi kriminaalkolleegium on varem aktsepteerinud prokuratuuri rahalise karistuse asendamise menetluses määruskaebemenetluse poolena⁹⁰, pidas kolleegium eeltoodust lähtudes vajalikuks seda praktikat muuta. Muutunud tõlgenduse kohaselt ei ole prokuratuuril KrMS § 384 lg-st 2 ning § 344 lg-test 1 ja 3 tulenevalt õigust esitada määruskaebust ringkonna kohtu määruse peale. Samuti olukorras, kus prokuratuur ei ole varalise karistuse asendamise menetluses kohtumenetluse pool, ei ole prokuratuuril KrMS § 384 lg-st 1 tulenevat õigust varalise karistuse asendamise menetluses tehtud kohtumäärust vaidlustada.⁹¹

2.2.12. Riigi õigusabi taotluse lahendamise määruse kättetoimetamine (3-1-1-11-17)

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi lahendis 3-1-1-11-17 on selgitatud riigi õigusabi taotluse lahendamise määruse kättetoimetamise sisu ning sellega seonduvalt kaebetähtaja kulgemist, sh uuesti kulgema hakkamist. KrMS § 319 lg 5 seob kaebetähtaja uuesti kulgema hakkamise riigi õigusabi taotluse lahendamise määruse kättetoimetamisega, mistõttu ei ole oluline, millal oli kõnealune määrus kaitsjale kättesaadav. Tähtis on see, millal määrus kaitsjale kätte toimetati. Kuigi kriminaalmenetluse seadustikus ei sätestata *expressis verbis*, millal loetakse e-toimiku süsteemi kaudu edastatud määrus (sh riigi õigusabi andmise määrus KrMS § 319 lg 5 mõttes) kättetoimetatuks, on põhjendatud lähtuda selle küsimuse lahendamisel analoogiast e-toimiku süsteemi kaudu kättesaadavaks tehtud kutse kättetoimetatuks lugemisega. KrMS § 165 lg 4¹ ls 4 kohaselt loetakse e-toimiku süsteemi kaudu kättesaadavaks tehtud kutse kättetoimetatuks, kui saaja avab selle infosüsteemis või kinnitab infosüsteemis selle vastuvõtmist dokumenti avamata, samuti siis, kui seda teeb muu isik, kellel saaja võimaldab infosüsteemis dokumenti näha.⁹²

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi hinnangul ei saa kaitsja telefoni teel teavitamist samastada talle riigi õigusabi taotluse lahendamise määruse kättetoimetamisega KrMS § 319 lg 5 tähenduses. Samas möönis kolleegium, et ei ole välistatud riigi õigusabi osutamise määruse kättetoimetamine kaitsjale ka e-toimiku süsteemi väliselt, nt posti teel, e-kirjaga või muul viisil. Sellisel juhul peab aga kohtutoimikust nähtuma, et kaitsjale on riigi õigusabi taotluse lahendamise määrus muul viisil kätte toimetatud. Õiguslikku tähendust ei ole kaebetähtaja arvutamisel ka asjaolul, et kahtlustatavale edastati riigi õigusabi osutava kaitsja kontaktandmed enne määruse kättetoimetamist kaitsjale.⁹³

2.2.13. Tähtaja arvutamine arestimisajades välisriigi esitatud õigusabitaotluse korral (3-1-1-97-16)

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi lahendi 3-1-1-97-16 asjaolude kohaselt esitas riigiprokurör maakohtule taotluse arestida konfiskeerimise tagamiseks kolmanda isiku (osaühing) arvelduskontol olevad rahalised vahendid. Taotlus tugines Leedu Vabariigi õigusabitaotlusele. Maakohtu rahuldada taotluse ja osaühingu arvelduskonto arestiti. Maakohtu määruse kohaselt oli vara arestimise vaidlustamiseks määruskaebuse esitamise tähtaeg 10 päeva alates kohtumää-

⁸⁹ RKKKm 3-1-1-92-16, p-d 17–20.

⁹⁰ Selle kohta vt RKKKm 3-1-1-104-11.

⁹¹ RKKKm 3-1-1-92-16, p-d 21–22.

⁹² RKKKm 3-1-1-11-17, p 10.

⁹³ RKKKm 3-1-1-11-17, p-d 11–13.

rusest teadasaamisest. Ringkonnakohus jättis osaühingu esindaja määruskaebuse läbi vaatamata, leides, et KrMS § 508¹⁸ lg 1 järgi oli maakohtu määruse peale kaebuse esitamise tähtaeg kolm päeva, mitte maakohtu märgitud 10 päeva. Ringkonnakohus viitas KrMS § 508¹⁸ lg-le 1, mille kohaselt esitatakse Euroopa arestimistunnistuse asjades määruskaebus vara arestimise määruse peale kolme päeva jooksul määruse kättesaamisest arvates. Osaühingu esindaja esitas määruskaebuse Riigikohtule. Riigikohtu kriminaalkolleegium kogu koosseisus selgitas, kuidas toimub tähtaja arvutamine arestimisasjades välisriigi esitatud õigusabitaotluse korral.⁹⁴

Euroopa Liidu tasandil reguleerib üldist koostööd kriminaalasjades Euroopa Liidu liikmesriikide vaheline kriminaalasjades vastastikuse õigusabi konventsioon⁹⁵ (konventsioon) ning konkreetselt kriminaalmenetluses vara arestimist puudutav raamotsus vara või tõendite arestimise otsuste täitmise kohta Euroopa Liidus⁹⁶ (raamotsus). Leedu Vabariigi esitatud õigusabitaotlus oli esitatud konventsiooni, mitte raamotsuse alusel.⁹⁷ Raamotsusest lähtuvad õigusnormid paiknevad KrMS §-des 508⁹–508²⁰. **Raamotsuse ega kriminaalmenetluse seadustiku sätted ei näe ette liikmesriikide kohustust lähtuda arestimisasjades raamotsuse regulatsioonist. Seega puudub taotluse saanud riigil pädevus esitatud taotluse ümberkvalifitseerimiseks või selle täitmisest keeldumiseks põhjusel, et taotlus on esitatud konventsiooni alusel. Juhul kui Euroopa Liidu liikmesriigi esitatud õigusabitaotlus on esitatud konventsiooni alusel, tuleb seda taotlust käsitleda konventsiooni alusel esitatud abistamistaotlusena, mille täitmisel lähtutakse kriminaalmenetluse seadustikust (KrMS § 463 lg 1). Sellise õigusabitaotluse alusel tehtud maakohtu määrus, millega isiku vara arestitakse, ei ole Euroopa arestimistunnistuse alusel tehtud määrus, mille vaidlustamiseks tuleb määruskaebus esitada KrMS § 508¹⁸ lg 1 kohaselt kolme päeva jooksul. **Kuivõrd erinevalt Euroopa arestimistunnistusest ei ole abistamistaotluse täitmisel ette nähtud vara arestimise määruse vaidlustamise erikorda, tuleb lähtuda KrMS § 387 lg 2 p-s 1 sätestatud kümnepäevasest kaebetähtajast.**⁹⁸**

2.2.14. KrMS § 385 p-s 10 sätestatud edasikaebepiirangu ulatus KrMS § 202 alusel tehtava kriminaalmenetluse lõpetamise määruse puhul (3-1-1-3-17)

Lahendi 3-1-1-3-17 asjaolude kohaselt jättis ringkonnakohus läbi vaatamata kannatanu määruskaebuse maakohtu määruse peale, millega kohus oli lõpetanud kriminaalmenetluse KrMS § 202 lg 1 alusel, pannes samas süüdistatavale menetluskulu ja kannatanute kahju heastamise kohustuse. Lisaks vabastati maakohtu sama määrusega aresti alt isiku vara, sh kannatanu tsiviilhagi tagamiseks arestitud kaks kinnisasja. Kannatanu vaidlustas maakohtu määruse nii kriminaalmenetluse lõpetamist kui ka vara aresti tühistamist puudutavas osas. Riigikohus märkis, et KrMS § 202 lg 1 võimalik ebaõige kohaldamine maakohtu poolt ei anna ringkonnakohtule alust eirata KrMS § 385 p-s 10 sätestatud edasikaebepiirangut. **Kohus on menetluslikult pädev kontrollima üksnes lubatava kaebuse põhjendatust. Olukorras, kus isik on esitanud kaebuse sellise kohtulahendi peale, mida seadus ei võimalda vaidlustada, on kaebuse läbi vaatamata jätmise ainus alternatiiv edasikaebepiirangu põhiseadusvastaseks tunnistamine ja kohaldamata jätmine.**⁹⁹

⁹⁴ RKKKm 3-1-1-97-16.

⁹⁵ Euroopa Liidu liikmesriikide vaheline kriminaalasjades vastastikuse õigusabi konventsioon. – RT II 2004, 16, 69.

⁹⁶ Nõukogu raamotsus 2003/577/JSK, 22. juuli 2003, vara või tõendite arestimise otsuste täitmise kohta Euroopa Liidus. – ELT L 196, lk 45.

⁹⁷ RKKKm 3-1-1-97-16, p-d 7.1 ja 10.

⁹⁸ RKKKm 3-1-1-97-16, p-d 10–11.

⁹⁹ RKKKm 3-1-1-3-17, p 29; vt ka RKKKm 3-1-1-22-16, p-d 15–16; RKKKm 3-1-1-23-16, p-d 23–26.

Sellest, et KrMS § 385 p 10 ei võimalda kannatanul vaidlustada kohtu otsustust kriminaalmenetlus avaliku menetlushuvi puudumise tõttu lõpetada, ei saa järeldada, et osutatud sättes ette nähtud edasikaebepiirang hõlmab kõiki küsimusi, mille kohus kriminaalmenetluse lõpetamise määruses lahendab. Seaduse eesmärgipärase tõlgendamise abil tuleb välja selgitada, kas üks või teine KrMS § 202 alusel tehtud kriminaalmenetluse lõpetamise määruses sisalduv otsustus on KrMS § 385 p-s 10 ette nähtud edasikaebepiirangust hõlmatud või mitte. **KrMS § 385 p-s 10 ette nähtud edasikaebepiirang, mis ei võimalda esitada määruskaebust KrMS § 202 alusel tehtava kriminaalmenetluse lõpetamise määruse peale, ei hõlma kriminaalmenetluse lõpetamisel tehtavat kohtu otsustust tsiviilhagi tagamise tühistamise kohta.**¹⁰⁰

2.2.15. Tsiviilhagi ja selle tagamine KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamise korral (3-1-1-3-17)

Riigikohtu kriminaalkolleegium selgitas lahendis 3-1-1-3-17 ka seda, mis saab KrMS § 202 alusel kriminaalmenetlust lõpetades asjas esitatud tsiviilhagist ja selle tagamisest. **Olukorras, kus kohus lõpetab kriminaalmenetluse KrMS § 202 lg 1 alusel, pannes süüdistatavale mõne KrMS § 202 lg-s 2 nimetatud kohustuse, jääb tsiviilhagi, mis on KrMS § 263¹ lg-s 1 sätestatud korras menetlusse võetud, jätkuvalt kohtu menetlusse – seda kuni kriminaalmenetluse uuendamise võimaluse äralangemiseni. Siinjuures tuleb tähele panna, et kohtu otsustus panna süüdistatavale KrMS § 202 lg 2 p 1 alusel kohustus hüvitada kuriteoga tekitatud kahju ei ole käsitatav sundtäidetava täitedokumendina TMS § 2 lg 1 mõttes. Juhul kui kriminaalmenetlus KrMS § 202 lg 6 alusel uuendatakse, jätkub ka tsiviilhagi menetlus.** Kui kriminaalmenetlus on KrMS § 202 lg 1 alusel tingimuslikult lõpetatud, on kannatanul analoogiliselt KrMS § 310 lg-s 7 sätestatuga õigus kohtu menetluses olev tsiviilhagi kuni kriminaalmenetluse uuendamiseni tagasi võtta. Sellisel juhul jäetakse tsiviilhagi KrMS § 296² lg 1 p 2 alusel läbi vaatamata.¹⁰¹

KrMS § 422 lg 1 ja § 206 lg 1 p 2 peab tõlgendama nii, et nendest sätetest ei tulene kohtu kohustust tühistada tsiviilhagi tagamine ka juhul, kui kriminaalmenetlus lõpetatakse KrMS § 202 lg 1 alusel, kusjuures kuriteoga tekitatud kahju on osaliselt või täielikult heastamata ja süüdistatavale pannakse KrMS § 202 lg 2 p 1 alusel kohustus see kahju hüvitada. Kirjeldatud olukorras on kohtul kriminaalmenetlust lõpetades kaalutusõigus ja kohus peab KrMS § 141⁴ lg-test 1 ja 3 juhindudes hindama tsiviilhagi jätkuva tagamise vajalikkust. Pärast seda, kui süüdistatav on kannatanu kahju heastanud või kui kriminaalmenetluse uuendamise võimalus (KrMS § 202 lg 6) on muul põhjusel ära langenud, on kohtul võimalik tsiviilhagi tagamine tühistada KrMS § 38¹ lg-st 6 ja TsMS § 386 lg-st 2 ning § 442 lg 5 esimesest lausest tulenevas korras.¹⁰²

Samuti selgitas kriminaalkolleegium, et tulenevalt KrMS § 38¹ lg-st 6 ja TsMS § 378 lg-st 6, on süüdistataval võimalik kannatanu nõusolekul teha tehinguid ka tsiviilhagi tagamiseks arestitud kinnisasjadega. **Kannatanu põhjendamatu keeldumine nõusoleku andmisest arestitud varaga kahju hüvitamiseks vajaliku tehingu tegemiseks võib välistada võimaluse käsitada süüdistatava poolt kahju hüvitamata jätmist KrMS § 202 lg 2 p 1 järgi pandud kohustuse rikkumisena.**¹⁰³

¹⁰⁰ RKKKm 3-1-1-3-17, p-d 31 ja 49.

¹⁰¹ RKKKm 3-1-1-3-17, p-d 38–40.

¹⁰² RKKKm 3-1-1-3-17, p 45.

¹⁰³ RKKKm 3-1-1-3-17, p 44.